

**T.C.
İNÖNÜ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
FELSEFE ANABİLİM DALI**

**ARİSTOTELES MANTIĞINDA KAVRAMIN ANLAMI VE
HAKİKATİ**

Yüksek Lisans Tezi

İbrahim Halil GEÇGEL

**Tez Danışmanı
Prof. Dr. Hüseyin Subhi ERDEM**

MALATYA-2019

T.C.
İNÖNÜ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
**ARİSTOTELES MANTĞINDA KAVRAMIN
ANLAMI VE HAKİKATI**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

DANIŞMAN

Prof. Dr. Hüseyin Subhi ERDEM

HAZIRLAYAN

İbrahim Halil GEÇGEL

Jürimiz ~~23.07.2017~~ tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda bu yüksek lisans/doktora tezini (oybirliği / oyçokluğu) ile başarılı bularak ~~Felsefe... Anabilim, Sistematik Felsefe, Bilim~~ dalında yüksek lisans tezi olarak kabul etmiştir.

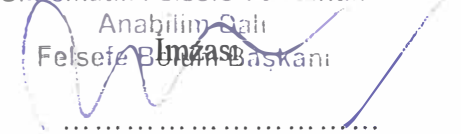
Jüri Üyelerinin Ünvanı Adı Soyadı

1. Prof. Dr. Hüseyin Subhi ERDEM

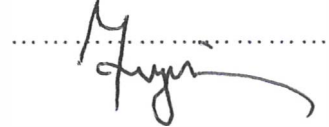
2. Prof. Dr. Mehmet ÖNAL

3. Dr. Öğr. Üyesi Hüseyin ÇALDAK

Prof. Dr. Hüseyin Subhi Erdem
Sistematik Felsefe ve Mantık
Anabilim Dalı
Felsefe Bölümü Başkanı

İNönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yönetim Kurulunun tarih ve sayılı kararıyla bu tezin kabulü onaylanmıştır.

Prof. Dr. Mehmet KUBAT

Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürü

ONUR SÖZÜ

Prof. Dr. Hüseyin Subhi ERDEM'in danışmanlığında Yüksek Lisans Tezi olarak hazırladığım "Aristoteles Mantığında Kavramın Anlamı ve Hakikati" başlıklı bu çalışmanın, bilimsel ahlâk ve geleneklere aykırı düşecek bir yardıma başvurmaksızın tarafımdan yazıldığını ve yararlandığım bütün yapıtların hem metin içinde hem de kaynakçada yöntemine uygun biçimde gösterilenlerden oluştuğunu belirtir, bunu onurumla doğrularım.

İbrahim Halil GEÇGEL

ÖN SÖZ

Bu tez çalışmasının amacı, Aristoteles'in, epistemolojisinde ve mantık anlayışında kavramı nasıl incelediği, kavramın anlamı ve hakikati konusunda nasıl bir anlayış ortaya koyduğunu serimlemektir. Nitekim kavramın mahiyeti ve delaletinin ne olduğu, felsefe tarihi boyunca oldukça önemli bir yer tutmuştur. Bu bağlamda öncelikle kavramın genel itibarıyla mahiyetini ve delaletini inceleyip Aristoteles öncesi filozofların bu konudaki ilk belirlemelerini ortaya koymaya çalışacağız. Bunun yanı sıra Aristoteles felsefesinde ve mantık anlayışında kavramın mahiyetini ve buna bağlı olarak gerçeğin ve gerçek hakkındaki bilginin nasıl değerlendirildiğini inceleyeceğiz.

Tez çalışmam boyunca hiçbir konuda sabır ve desteklerini esirgemeyen, gerek engin bilgileriyle yolumu aydınlatması gerekse de manevi desteklerinden dolayı değerli danışman hocam Prof. Dr. Hüseyin Subhi ERDEM'e,

Çalışmamın şekillenmesi konusunda yol göstericiliği ve ilgisinden dolayı değerli hocam Prof. Dr. Mehmet Önal'a,

Gerek kaynak gerekse de manevi desteklerinden dolayı diğer tüm bölüm hocalarıma,

Tüm eğitimim hayatım boyunca bana olan inançları ve desteklerinden dolayı kıymetli aileme sonsuz teşekkürlerimi sunarım.

ÖZET

İnsanı karakterize eden en temel özelliklerin başında bilgi (Episteme), ahlak (ethos, éthos) ve estetik (aisthesis: algı, duyum) gelir. Bilgi, insani yetilerin en evveli olarak tebarüz eder. Bilme, düşüncenin kapsamında hem epistemolojinin temel konusu hem de mantığın konusu olarak belirir. İnsan düşünen bir canlı olduğuna göre, düşünmenin en temel yapı taşı kavram olarak öne çıkar. Kavram incelemesi düşüncenin analizini de gerekli kılar. Bu yüzden kavram konusu felsefi düşünce geleneği bağlamında hem epistemolojinin hem de mantık ve mantık felsefesinin en temel tartışmalarının başında yer tutmuştur. Aristoteles düşünce sistematığında “bir objenin zihindeki tasavvuru” olarak kısaca tanımlanan kavram, delaleti yönünden çeşitli sınırlamalarla filozofların sağın ve pekin bilgi kriterleri bağlamında tanım konusu yapılmıştır. Aristoteles’in öncelleri olan antik yunan düşünürlerinin kavramı ve buna bağlı olarak varlık ve gerçekliği tanımlamaları, kavramın antik çağda içeriğinin şekillenmesini sağlamıştır. Kavramın tanımı, delaleti ve gerçekliği Aristoteles sonrasında da düşünürlerin ilgisinden düşmemiş ve tartışma konusu olmuştur. Özellikle ortaçağda Hristiyan kilise babalarının filozofik çalışmalarında kavramın gerçekliği, önemli yer işgal eder. Bunu takiben İslam düşünürlerinin Aristoteles mantığını yeniden değerlendirmelerinde de kavramın gerçekliği ve delaleti yine akademik ilgiye değer, bir değerlendirme konusu yapılmıştır.

Bu tez çalışmasında biz, Aristoteles’in felsefi kuramında kavram ve kavramın hakikati konusunu ele alıp değerlendireceğiz.

Anahtar Kelimeler: Kavram, Tümel, Anlam, Gerçeklik, Hakikat, Mantık.

ABSTRACT

Knowledge (episteme) , morality (ethos) and aesthetics (aisthesis) are the main characteristics that characterize human beings. Knowledge appears as the basis of human abilities. Knowing appears as the subject of both epistemology and logic within the scope of thought. Since human is a thinking creature, the most basic building block of thinking is the concept. Concept analysis also requires analysis of thought. Because of this concept is important topic of discussion in the context of philosophical thought tradition for epistemology and philosophy of logic. The concept which defined as the imagination of an object in the mind in Aristotle's system of thought, has been made subject to definition in terms of correct and precise information criteria of philosophers with various limitations in terms of guidance. Ancient Greek thinkers, who were the predecessors of Aristotle, defined the concept and consequently the existence and reality so the content of the concept was shaped in ancient times. The definition, guidance and reality of the concept attracted the attention of thinkers after Aristotle and continued to be the subject of discussion. Especially in the Middle Ages in the philosophical works of the Christian church fathers, the reality of the concept is important. After that the reality of the concept is largely influential in the re-evaluation of Aristotle logic by Islamic thinkers.

In this thesis, we will examine and evaluate the concept and the truth of the concept of Aristotle's philosophical theoria.

Keywords: Concept, Universal, Meaning, Reality, Truth, Logic.

İÇİNDEKİLER

KABUL ONAY SAYFASI	iii
ONUR SÖZÜ	iv
ÖN SÖZ	v
ÖZET	vi
ABSTRACT.....	vii
İÇİNDEKİLER.....	viii
GİRİŞ.....	1

BİRİNCİ BÖLÜM

KAVRAMIN ANLAM VE HAKİKATI

1.1. Kavramın Felsefi Düşünceye Teşekkülü.....	5
1.1.1. Sokrates Öncesi Bilgi Problemi.....	6
1.1.1.1. Herakleitos.....	6
1.1.1.2. Parmenides	7
1.1.1.3. Demokritos	8
1.1.1.4. Sofistler	9
1.1.2. Sokrates'te Bilgi Problemi	10
1.1.3. Platon'da Bilgi Problemi.....	11
1.2. Kavram Nedir?	13
1.2.1. Kavram Çeşitleri	15
1.2.1.1. Genel/Tümel, Tikel ve Tekil Kavramlar.....	15
1.2.1.2. Somut ve Soyut Kavramlar	16
1.2.1.3. Kollektif (Ortak) ve Distribütif (Dağıtılmış) Kavramlar	16
1.2.1.4. Olumlu ve Olumsuz Kavramlar	17
1.2.1.5. Bağlı ve Bağlı Olmayan Kavramlar	18
1.2.1.6. Açık ve Seçik Kavramlar	18
1.2.1.7. Tek Anlamli ve Çok Anlamli Kavramlar	19
1.2.2. Kavramın Önemi	19

İKİNCİ BÖLÜM

ARİSTOTELES MANTIĞINDA KAVRAMIN ANLAM VE HAKİKATİ

2.1. Aristoteles'in Genel Felsefesi ve Mantık Anlayışı.....	21
2.2. Varlık Anlayışı.....	25
2.2.1. Kategoriler	28
2.2.2. Töz Anlayışı.....	30
2.2.3. Asıl Anlamda Varlık.....	32
2.3. Varlığın Bilgisi ve Anlamı	33
2.4. Aristoteles Felsefesinde Kavramın Anlamı ve Hakikati.....	34
2.5. Varlık ve Kavram İlişkisi Bağlamında Gerçeklik ve Hakikat.....	35
SONUÇ	39
KAYNAKÇA.....	41

GİRİŞ

Bilen bir varlık olan insanın, bilmeye konu olan eylem ve edimlerini ifade eden bilgi, ana hatlarıyla Epistemoloji (bilgi felsefesi)'nin konusu olmuştur. Bilgi kavramının antik çağda kullanımına dikkat edildiğinde Greklerin bilmeye karşılık kullandıkları kavramlardan episteme ve teoria kavramlarıyla tanımladıkları şey, varlığın kesin bilgisini veren kavrayışa karşılık gelir. Varlığın bilgisine ulaşma, onun niçini'ni sorgulamayla elde edilir. “Çünkü bir şeyin niçin'i sonuçta onun tanımına /kavramına indirgenir ve nihai 'niçin' bir neden ve ilkedir. Bir diğer anlamda neden, madde veya dayanaktır”(Aristoteles, 2010: 89). Aristoteles burada, varlığın kavrama ad olan temel yapısının ne olduğunu sorgulamakta ve kavramın maddenin değişmeyen tözünü ifade etmeye karşılık geldiğine işaret etmektedir. Aristoteles, maddenin tözünü neden olarak sorgularken nedeni, madde ya da daha doğrusu dayanak olarak düşünmektedir.

“Hyle” (madde), “hypokeimenon”la (dayanak, özne, substrat) eş anlamlı değildir. Özne veya dayanak, gerek madde (hyle), gerek form (morphe, eidos), gerekse bu ikisinin birleşmesi olan şeydir. O halde o, “hyle”den daha geniş kaplama sahiptir (Aristoteles, 2010: 89).

Aristoteles, synolon'la, ifade edilene, nihayetinde teknik ve felsefi “madde” anlamını veririr. “Madde gerek duyuşsal (hyle aisthete) gerek “akılsal” (hyle noete), gerekse de salt lokal (hyle topike) olabilir” (Aristoteles, 2010: 89). İmdi kavramın dayanağı kılınan maddenin nasıl bir yapıya sahip olduğu daha açıkça belirlediğine göre, onun kavramla neyi kastettiği ve kavramın delaletinin ne olduğu daha açıkça serimlenebilir. Buna göre kavramla ifade edilenin duyuşsal, akılsal ve netice çıkarma mahalli olduğu anlaşılmaktadır (Peters, 2004: 383). Bunun yanı sıra Antikçağ'da Aristoteles'in ortaya koymuş olduğu ve oldukça önemli olan teorik bilgi ve pratik bilginin bir ayrımı söz konusudur:

Antikçağda özellikle Aristoteles'in koyduğu bir teoria- historia; ratio-empeiria, karşılığı vardır. Antikçağ, felsefeyi daima değişmez, kalıcı, genel ve evrensel olan şeyin bilgisi peşinde koşan bir rasyonel etkinlik, bir teori (theoria) etkinliği saymış, deney bilgisini, ister doğrudan algılama yoluyla elde edilen gözlem bilgisi anlamında empiri (empeiria); isterse insani-toplumsal olayların haber alınması yoluyla elde edilen bilgi anlamında historia olarak bu rasyonel teorik etkinliğe karşıt bir yere koymuştur (Özlem, 2012: 22).

Sözü edilen bu karşıt değerlendirme bağlamında Antikçağ ve bilhassa Aristoteles, akılsal kavramları (ideler ve matematiksel kavramlar) ve nesnel gerçekliği ifade eden kavramları teoria etkinliği içinde değerlendirirken, insanın tavır ve davranışlarına dayalı günlük yaşamda olup biten hadiseleri ise teoria etkinliğine layık görmemiş, aksine bunların temsil ettiği insani durumun gelip geçici, esaslı bilgi konusu kılınmayan hususlar olduğuna kani olmuştur. Nitekim Herakleitos, teoria karşıtlığında düşünülen dünyevi olgusal durumu çerçöp yığını olarak görmektedir.

Kültürler, kavramlarla yaşadığı ve kavramlarıyla tanındığı için, kavramlara yönelik çalışmalar, bir kültür ya da felsefenin anlaşılmasında ve kültürel etkileşimlerde önemli rol üstlenmiştir. İslâm felsefesi tarihinde ise bu rolü Hudûd risâlelerinin üstlendiği söylenebilir. Bu risâlelerde çeşitli kavramların tanımları yapılmış, hem geçmişin kavramsal birikimi günümüze aktarılmak istenmiş, hem de filozof, tanımlarını yaptığı kavramlarla bir yandan felsefi kuramı için zemin hazırlarken bir yandan da bu kavramlar aracılığıyla felsefesini tanıtmayı hedeflemiştir. Hudûd risâleleri, yazarlarının sistemine kapı aralayan kavramları içermesi açısından, bir bakıma anahtar çalışmalardır. Bunun yanı sıra Hudûd risâleleri, içerdiği kavramlarla döneminin felsefi ve bilimsel çalışmalarına ışık tutmakta, dönemin önemli problemleri hakkında bizlere bilgi vermektedir. Hudûd; tanım veya sınır anlamına gelen had kelimesinin çoğuludur. Hudûd, kavramların ifade ettiği anlamların sınırlarını belirlediği için, teknik anlamda tanımlar anlamına gelmektedir. İhvân-ı Safâ, varlığın hakikatine dair bilgimizin, onun tanımlarını bilme ile yakından ilişkili olduğunu söyler. İhvân'a göre varlık, basit ve bileşik olmak üzere iki grupta incelenmelidir.

Bileşik varlıkların hakikatleri, ancak meydana geldiği şeylerin bilinmesiyle bilinebilir. Örneğin çamur; toprak ile suyun, söz; lafızlarla anlamların bileşiminden, canlı ise; nefis ile beden bileşiminden ibarettir. Madde, sûret ve cevher gibi basit varlıkların hakikatleri ise, kendilerine özgü niteliklerin bilinmesiyle bilinebilir. Örneğin madde (heyûlâ), sûret kabul eden basit bir cevher; sûret, (kendine özgü bir) adı, etkinliği ve varlığını sürdürebilme yeteneği olan bir şeyin mahiyeti; cevher ise kendi başına var olan ve birtakım nitelikler kabul eden şeydir. Öyleyse varlık hakkında doğru bilgi sahibi olmanın yolu, onun doğru biçimde tanımlanmasından geçer. Yanlış ya da eksik tanımların, bizi varlık hakkında doğru bilgiye ulaştırması mümkün değildir (Uysal, 2016: 3).

İbn Sînâ ise bilgi ve marifet ya tasavvur/kavram ya da tasdikten ibaret olduğunu söyler. O'na göre kavram ilk bilgidir ve o da tanım (had) ile elde edilir. Örneğin insanın

mahiyetine ilişkin tasavvurumuz böyledir. Tasdik ise kavramdan farklı olarak kıyas ile elde edilir. Bu durumda İbn Sînâ'ya göre tanım ve kıyas, önceden bizim için meçhul olan bilgilere, kendileriyle ulaştığımız iki alettir. Tasavvurda sadece bir şey üzerine düşünülür ve zihinde ona ilişkin bir anlam belirir ve düşünülen şey hakkında doğru ya da yanlış herhangi bir yargıda bulunulmaz. Tasdikte ise kavramlara yönelik “böyledir” ya da “böyle değildir” türünden bir yargı söz konusudur. Yani tasavvurla beraber olumlu veya olumsuz bir tasdik söz konusudur. Örneğin “Bütün insanlar ölümlüdür” ifadesi sadece bir tasavvur değil, tasdik de içerir. Bu durumda tasavvurda herhangi bir yargı söz konusu değilken, tasdikte ise en az iki tasavvur arasında olumlu ya da olumsuz bir yargının bulunmasının zorunlu olduğunu görmekteyiz. Tanım, “bu nedir?” sorusuna cevap arama girişimidir. Bu soru, adın ne ifade ettiğine veya özün ne olduğuna cevap almaya yöneliktir. Örneğin “varlık kelimesinin anlamı nedir?” sorusu, varlık adının ne ifade ettiğini araştırmaya, “insanın hakikati nedir?” sorusu da insanın özünü araştırmaya yönelik sorulardır. İslâm mantıkçılarının ve filozoflarının tanım için kullandıkları kavram had (definition) kavramıdır. Resm (description) kavramı da tanım demektir. Fakat had bir şeyin özünü açıklamaya yönelik iken resm onun niteliklerine yönelik bir açıklama verir. Bundan dolayı haddi “tanım”, resmi de “betim” olarak ifade etmek mümkündür. Sonuç olarak had türünden tanım, bir şeyin mahiyetinin ne olduğunu belirleyerek onun sınırlarını çizer. Nitekim hadde sınır anlamı da vardır. Resm türünden tanım ise onun arazlarını ve niteliklerini ifade eder ve onu betimler. Nitekim İslâm filozofları da, çeşitli felsefî kavramları inceledikleri risâlelerine isim olarak had ve resm kavramlarının çoğulu olan Hudûd ve Rusûm adını kullanmışlardır. Kindî'nin bu konudaki risâlesinin adı “fi Hudûdi'l-Eşyâ ve Rusûmihâ”, İhvân-ı Safâ'nın “fi'l-Hudûd ve'r-Rusûm”, İbn Sînâ'nınki ise “fi'l-Hudûd”tur.

Câbir b. Hayyan Hudûd risâlesinin başında “tanım” üzerinde durmuştur. O'na göre had türünden tanım, cins ve özsel ayırım (fasıl)lardan meydana gelir. Tanımdaki amaç, tanımlananın özünü, kendisinde bulunan hiçbir şeyi dışarıda bırakmayacak kendisinde bulunmayanı ise içine almayacak şekilde ona sınır çimektir. Bundan dolayı tanımda eksiklik veya fazlalık söz konusu olamaz. Çünkü fazlalık ya da eksiklik, cins ve türün ayrımlarıyla ilgilidir. Tanımlananda eksiklik hangi yönden olursa olsun, aynı zamanda ondaki fazlalığın ifadesidir. Bunun nedeni, tanımın; cins ve onun türe eklenen ayrımlarından meydana gelmesidir. Ayırım eksik olursa, her ikisini de bünyesinde

barındıran cinste ortaklıklarından dolayı, ayırım ile dile getirilen ya da getirilmeyen şey türe dâhil olur. Böylece tanımlanan türde fazlalık meydana gelir. Sözgelimi insanı tanımlarken “o yürüyen bir canlıdır” dediğimizde, onun türünün tamamlayıcısı olan ayırımını eksik söylemiş oluruz ki bu ayırım düşünmesidir. Bu durumda, tanımlananda bir fazlalık olur. Çünkü yürümek insanı kapsadığı gibi atı, kuzuyu, deveyi vb. yürüyen diğer canlıları da kapsar. İbn Sînâ da had türünden tanımı tanımlarken, Aristoteles’in yaptığı tanımı nakleder ve tanımın bir şeyin yakın cinsi ile faslından elde edildiğini söyler. Ona göre had; “bir şeyin mahiyetine, yani onun özsel varlığının yetkinliğine delâlet eden sözdür. İbn Sînâ’ya göre resm türünden eksiksiz tanım (resm-i tam), bir şeyin cinsi ve kendisiyle özdeşleşecek derecede ondan ayrılmaz olan arazlarından mürekkeptir. Genel anlamda resm; bir şeyin, kendisiyle bilindiği, özsel olmayan fakat ona özgü olan ya da o şeyi başkalarından ayıran, ama onda özsel olmayan ifadedir.

Felsefe tarihinde kavram meselesi Sokrates ile gündeme gelmiş olsa da, Sokrates öncesi doğa filozoflarının bilmeye yönelik ortaya koymuş oldukları fikirler, dolaylı olarak da olsa kavram meselesine de göndermelerde bulunmuştur. Nitekim bu filozoflar genel itibariyle bir şeyin bilgisine sahip olmayı, o şeyin kavramına sahip olmakla bir tutmuşlardır. Bunun yanı sıra Platon ile beraber felsefe gündemine bir problem olarak doğan “tümeller tartışması”, kavramın mahiyeti ve delaleti ile iç içe olan bir problemdir. Bu anlamda kavramın anlam ve hakikatini serilmemeye çalışırken gerek ilkçağ filozoflarının epistemoloji alanında ilk belirlenimleri olsun gerekse de tümeller tartışmasının ne şekilde geliştiği olsun çalışmamız için birer kaynak niteliğindedir. Bu bağlamda felsefe tarihinde kavram meselesinin nasıl bir süreçten geçtiğini ortaya koymak gerekir.

BİRİNCİ BÖLÜM

KAVRAMIN ANLAM VE HAKİKATI

1.1. Kavramın Felsefi Düşünce Teşekkülü

Felsefi ve bilimsel düşünüş kavramlar vasıtasıyla oluşur. Kavramlar, felsefi ve bilimsel ifadelerin temel malzemeleridir. Filozof kavramlarla iş yapan, kavramları malzeme olarak kullanıp fikri ve düşünüşü inşa eden ustalardır. Düşünce tarihinde farklı ekol ve yönelimlerde değerlendireceğimiz filozofların kavramlara ne tür statü tanıdıkları ve kavramların semantiğini nasıl oluşturdukları bu çalışmanın da ilgisinde olan hususlardır. Bu bağlamda antik yunan düşüncesi ve bu dönemde yaşayan filozofların varlığı ve buna bağlı insan-eşya ilişkisini temellendirmeleri, bütünüyle kavramları nasıl bir bağlamda kullandıklarıyla ilgilidir. Nitekim kavram, bilmeye yönelen insanın varlık sahasına yönelmesi, onu tanımaya çalışması ve eşya ile münasebet kurması vasıtasıyla ortaya çıkmaktadır.

Bilgi teorisi ya da epistemoloji, insan zihninin bir şey hakkında 'vardır' biçimindeki bir tasdikinden sonra var olan hakkında doğru bir tasdik mümkün olup olmadığını, eğer böyle bir tasdik mümkün ise bunun koşullarının neler olduğunu araştırır (Gündoğan, 2011: 75).

Gündoğan'ın epistemoloji tanımında da görüleceği üzere bilgi, var olana yönelme eğilimi ile ortaya çıktığı için epistemolojinin de ontolojinin üzerine kurulduğu sonucunu çıkarmak mümkün olacaktır.

Antikçağ felsefesine bakıldığı zaman, felsefenin pek çok disiplinin bu dönemde detaylı bir şekilde incelendiği ve bu incelemelerin felsefe tarihinin neredeyse bütün arka planını oluşturduğu gözlemlenmektedir. Fakat tüm bu incelemelerin yoğunlaştığı ve dayandırıldığı alanlar olarak ontoloji(varlık felsefesi) ve epistemoloji(bilgi felsefesi) ön plana çıkmaktadır. Nitekim doğa filozoflarının "arkhe"(ilk madde, ilk olan, ilk neden veya ilke) arayış serüvenlerinde amaçladıkları, bir yandan ilk var olanın ne olduğunu kavramak diğer yandan bu kavrayıştan hareketle evrene dair en tümel bilgiyi elde etmektir. Başka bir deyişle onlar, görünen çokluğun arkasındaki birliği, görünüşün temelinde yatan

hakikati aramaktaydılar. Onların tüm bu çalışmaları ontoloji alanına yönelik olmakla beraber epistemolojinin ilk tartışma konularını gündeme getirmiştir. Bunun yanı sıra “Sofistlerle birlikte Antikçağ Yunan felsefesinin diğer önemli ilgi konularından olan bilgi ve bilginin olanağı problemi felsefe dünyasında sistematik biçimde ele alınmaya başlanmıştır” (Bravo, 2000: 52-53). Sofistlerin, bilginin mümkün olmadığı iddialarına karşı Sokrates, bilginin genel geçer bir yapıya sahip olduğu, her yerde ve herkes için doğru olan bilgilerin mümkün olduğu tezleriyle epistemolojiye katkıda bulunmuştur. Doğa filozoflarının var olana yönelmeleri ve varlığın bilgisine yönelik ilk belirlenimleri ile başlayıp Aristoteles’e kadar gelen “bilgi”ye dair tartışmaları görmek, Aristoteles’in kavram anlayışını serilmeyebilmek adına faydalı olacaktır. Çünkü bilgi problemi daha önce de belirttiğimiz gibi varlığa yönelme ve ona kavram kazandırma sürecini içinde barındırır.

1.1.1. Sokrates Öncesi Bilgi Problemi

Felsefi geleneğin başlangıcı olarak görülen Eski Çağ Yunan Felsefesi’nin ilk dönemi genel olarak “Sokrates Öncesi Felsefe” olarak nitelendirilir. “Sokrates öncesi felsefe” tabiri ile kastedilen dönemdeki filozofların Sokrates’ten (M.Ö. 470 - 399) önce yaşadığı anlaşılmalıdır. Bu kullanım Miletoslu Thales (M.Ö. 624 –546) ile başlayıp Demokritos’a (M.Ö. 460 - 370) kadar uzanan ve art arda gelen bir dizi filozofu kapsamaktadır ve bu dönemdeki önemli filozofların bazıları doğrudan Sokrates ile aynı dönemde yaşamıştır. Örneğin yukarıdaki tarihlerden de anlaşılabilceği gibi Demokritos bunlardan birisidir (Göçmen, 2016: 2). İmdi Antikçağ Yunan Felsefesi’nin varlığa ve varlığın bilgisine yönelik ilk belirlenimlerini ortaya koymak gerekir.

1.1.1.1. Herakleitos

Doğru bilginin ölçütü konusunda ilk kez fikir öne süren filozof olarak Herakleitos karşımıza çıkmaktadır. Herakleitos bir bilginin salt duyulardan geldiği takdirde güvenilir olmaktan uzak olacağını ifade etmiştir (Çelik, 2010: 27). Herakleitos, evrensel yaratıcı akıl olan “logos”u kabul eder ve insanların akıl yürütme gücüne sahip olabilmeleri için bu evrensel akıl ile ilişki içine girebilmesi gerektiğini söyler.

Böylece doğru bilginin ölçütü, Herakleitos’a göre, evrensel akılı ya da ortak akılı temsil ettiği düşünülen bir bilginin tüm insanlar tarafından ortaklaşa paylaşılması ya da bir kanı ya da kanaatin çoğunluğun kabul etmiş olması gerektiğidir (Çelik, 2010: 28).

Herakleitos'un, duyuların tamamen yanıltıcı veya gereksiz olduğunu düşünmediğini ifade etmek gerekir "Çünkü ona göre, insanın, dış dünyadaki şeyleri anlayabilmesi için sahip olduğu yetilerin başında duyuları gelir (Dürüşken, 2016: 104). Herakleitos, varlığı kavramada duyularımıza önem vermiş olmakla beraber bu duyuların varlığı kavrama konusunda tek başına yeterli olamayacağını ifade etmiştir. Duyu verilerinin "logos"a uygun olabilmesi için, bu verileri aklın değerlendirmesi gerektiğini söyler. Herakleitos'a göre bizlerin varlığın gerçek haline yani hakikate ulaşmamızın tek yolu akılsal yetilerimizle, "logos"un sesini duymaktan geçer (Çüçen vd., 2011: 104).

Herakleitos'un bilginin kaynağı hakkında ortaya koymuş olduğu fikirler, bilgi adına söylenen en eski söylemlerin başında yer tutması bakımından oldukça önemlidir.

1.1.1.2. Parmenides

Parmenides'in doğruluk ve doğruluğun kaynağı arayışları bilgi felsefesi alanında önemli bir yer tutar. "Parmenides'in felsefi yöntemi bu anlamda tümdengelsel akıl yürütmedir" (Çüçen vd., 2011: 96). O, insanı hakikate götüren tek yetinin akıl olduğunu öne sürer. Çünkü akıl düşünme ile düşünme de varlık ile özdeşdir. Parmenides yalnızca var olanların düşünülebileceğini, düşünülenin de var olan olduğunu söyler. Var olmayanın düşünülmesi olanaklı değildir. Var olmayanların düşünülmesine yanılgı diyen Parmenides, bu yanılgıların sebebini de duyular olarak gösterir. Duyuların geçerli olduğu alanın "öyle sanış"ların dünyası olduğunu savunur. Parmenides duyularımızla algıladığımız hiçbir şeyin gerçek olmadığını, büsbütün yanılmalardan ibaret olduğunu savunur. Nitekim O'na göre "yokluk" ne bilinebilir ne de bildirilebilir (Çelik, 2010: 28-29-30). Parmenides'in mitolojik bir hikâye tarzında yazdığı bir şiirin derinliklerine inildiğinde iki yolla karşı karşıya kalırız. Bu yollardan ilkinde Parmenides hakikate, doğru olana (aletheia) götüren yolu açıklarken tek bir gerçeklik olduğunu (kendi ifadesiyle var olanın bir olduğunu ve değişimin imkânsız olduğunu ifade eder. Şiirin ikinci kısmında anlatılan yolda ise sanılara (doxa) giden yolu açıklarken görünür dünyası ve görüngüler dünyasının ve bu dünyadaki görümlerimizle oluşturduğumuz kavramların ne denli aldatıcı olduğunun altını çizer (Dürüşken, 2016: 106).

Parmenides'in, Herakleitos'a göre akıl ve duyu bilgisi arasında çok daha keskin bir biçimde ayırım yaptığını görmekteyiz. Duyu bilgisinin değerini tamamen düşüren Parmenides, "özdeşlik ilkesi" bağlamında var olanı, düşünmeyle bir kabul etmiştir.

Burada Parmenides, bir şeyin kavrayışını ve dolaylı olarak kavramsallaşmasını, o şeyin kendisiyle özdeş kılarak kavrama oldukça farklı bir bakış açısı getirmiştir. Gerçek ile gerçeğin tasavvuru Parmenides'in felsefesinde bir ve aynı şey olarak değerlendirilmiştir.

1.1.1.3. Demokritos

Doğa filozoflarından bilgi felsefesi alanında ilk söz söyleyenlerden biri de Demokritos'tur. Demokritos evrenin tözünün "atom" olduğunu söyler. Bu atomların renk, tat, ses, koku gibi duyuşal niteliklerinin olmadığını söyleyen Demokritos, onların sadece niceliksel özelliklere sahip olduğunu söyler. Yani bizler atomu sadece ağırlık, yükseklik, hacim, hız gibi niceliksel özellikleri bakımından tanımlayıp bilebiliriz. Bu özellik tüm cisimlerde vardır çünkü tüm cisimler atomlardan oluşmaktadır. Fakat bizler çevremizdeki cisimlerin renk, tat, koku gibi niteliklere sahip olduğunu bilmekteyiz. Oysa Demokritos'a göre bu özellikler atomlarda yoktur. Demokritos, bu cisimlerde sözünü ettiğimiz nitelikleri görmemizi, duyu yanılgısı olarak değerlendirmektedir.

Biz cisimleri duyuşlarımızla algıladığımızda onları belli bir renge, sese ve tada sahipmiş gibi algılıyoruz, aslında bu tür nitelikler bu nesnelere bulunmamakla birlikte, bizim duyuşallığımızın kendine özgü işleyişi zihnimizde bu nitelikleri oluşturuyor (Çelik, 2010: 32).

Dolayısıyla Demokritos, bu niteliklerin öznenin algısıyla oluştuğunu ve nesnelere kendisinde olmadığını ifade etmektedir. Demokritos bu türden niteliklere "ikincil nitelikler" demektedir. Atomların bizzat kendisinde olan niceliksel özelliklere de "birincil nitelik" adını verir. Tüm bunlardan anlaşılacağı üzere Demokritos, duyu bilgisinin bizlere bilgi veremeyeceğini, akıl ve düşünme gücü ile nesnelere yöneldiğimizde onları bilme fırsatını elde edebileceğimizi söyler.

Demokritos'un bilgi ve var olanı kavrama konusunda, Parmenides gibi akıl bilgisi ile duyu bilgisi ayrımını net olarak yaptığını görmekteyiz. O, duyu bilgisinin doğru bilgiyi asla veremeyeceğini, doğru bilgiye ancak akıl ile ulaşabileceğimizi savunur. Bunun yanı sıra Demokritos'un asıl önemi, sonraki dönemlere bilgi felsefesi açısından oldukça önemli olan birincil nitelik ve ikincil nitelik ayrımını ilk kez yapmış olmasıdır. Bu ayrım daha sonra Descartes ve Locke gibi filozofların gündeminde önemli bir yer teşkil etmiştir.

1.1.1.4. Sofistler

“...Sofist genel olarak, bilge ya da zanaattan anlayan kişi, sonra da meslekten ‘bilgelik öğretmeni’ demektir” (Kranz, 2014: 199). Felsefe tarihinde, bilgi sorununu en temel araştırma alanı haline getiren, doğa filozoflarının o güne dek gündeminden düşmeyen “arkhe” problemini gözden düşüren sofistler, bilhassa bilginin imkânı problemini gündeme getirmekle bilgi felsefesi alanında önemli bir yer edinmişlerdir. Felsefenin seyrini de doğadan insana çeviren Sofistler, toplumsal meselelerde başarılı olabilmenin ön şartı olarak bilgi sahibi olmayı gördükleri için, yurttaşlara gereksinimleri olan her türlü bilgiyi öğretme görevini üstlenmişlerdir. Doğru ve değişmez bilginin olanaksız olduğunu öne süren Sofistler, öznel kanaat ve inançlara önem vermiş, doğru bilginin ölçütü olarak insanın kendisini göstermişlerdir. Bunun yanında sofistlerin asıl hizmetleri dil alanında olmuştur. Özellikle söylev ve retorik sanatının inceliklerini ortaya koymaları, dilin gramer yönünden birtakım özelliklerini belirlemeleri oldukça değerlidir. Sözcüklerin doğru kullanımı, adların türleri, fiil çekimleri ve tümce çeşitleri gibi konularda da önemli çalışmalar yapmışlardır. Bu alandaki en önemli katkıyı da Protogoras yapmıştır. Prodikos, eş anlamlı sözcükler üzerinde, Gorgias ise stil üzerinde önemle durmuştur. Ayrıca sofistler söylevde bir şeyin nasıl tanıtlanacağı bir şeyin nasıl çürütüleceği gibi meselelerle ilgilendikleri için mantık alanına da önemli katkılar yapmışlardır (Çelik, 2010: 35-36-37). Sofistlerin neredeyse tamamının hitabet(retorik) alanında oldukça yetenekli olduğunu ifade etmek gerekir. Fakat onların amacı, hitap etikleri kitleleri kendi düşüncelerine ikna etmektir. Bu yüzden hitabet, ikna etme sanatı (ars persuadendi) olarak da anıldı. Sofistlerin felsefelerinde temele aldıkları şey kuşkuymuştu. Sofistlerin bu kuşkusu, her şeyi inkâr etmeye yönelik bir kuşku olmaktan ziyade, zihni ve iradeyi her şeyi daha derinden araştırmaya yöneltmek isteyen bir kuşkuyu ifade etmekteydi.

Protogoras, tüm bilgilerin algılar üzerine kurulduğunu, nesnel gerçeklik ve nesnel nitelikleri söz konusu olduğunda mutlak bir bilgiden söz edilemeyeceğini savunur. Bu anlamda öznel ve rölativist bir anlayış geliştiren Protogoras, tüm algıların doğru olduğunu söyler. Aynı rüzgârın bir kişiye serin başka bir kişiye ılık gelebileceğini ve her iki algının da doğru kabul edilmesi gerektiğini ifade eder. Bu anlamda tümelci ve mutlakçı söylem yanlısına karşı dikkatli olmak gerektiğini, herkes için genel geçer ve mutlak anlamda doğru olan bir bilginin mümkün olamayacağını savunur (Çelik, 2010:

38-39-40-41). Duyu algılarının kişiden kişiye farklılık gösterdiğini göz önünde bulundurduğumuz zaman, Protogoras'ın, bir şeyin mahiyetine asla sahip olamayacağımızı, o şeyin özünü kavrayamayacağımızı iddia ettiğini söylemek mümkün olur. Nitekim bir şeyi bilmek, o şeyi kavramsallaştırmak için salt duyu algısının yanıltıcı olduğu oldukça açıktır. Protogoras'ın ortaya koymuş olduğu bu kuşkucu anlayışı daha derinleştiren Leontinoilü Gorgias olmuştur. Varlık üzerine kesin bir söylemin asla mümkün olamayacağını belirten Gorgias, bilinecek bir şeyin olmadığını, olsa dahi bu şeyin bilinmeyeceğini ve son olarak bir şey bilinseydi bile başkasına aktarılamayacağını savunmuştur. Bu noktada Gorgias'ın bilginin imkânı hususunda oldukça sert bir söylemle epistemolojik kuşkuculuğun temelini ortaya attığını görmekteyiz.

1.1.2. Sokrates'te Bilgi Problemi

Yazılı hiçbir eser bırakmamış olmasına rağmen Batı felsefesinde oldukça etkili olan önemli filozoflardan birisi Sokrates'tir. Nitekim Sokrates'in etkisi, Batı felsefesinin kendisinden önce ve kendisinden sonra olarak iki döneme ayrılmasını sağlamıştır. Sofistlerle beraber insan felsefesinin başlatıcısı olan Sokrates, epistemoloji alanında da oldukça önemli bir yer tutmuştur.

Sokrates, bilginin imkânı problemi konusunda sofistlerin kuşkucu tavrının tam aksine dogmatizmi savunmuştur.

Dogmatizm, “Epistemolojide, kuşkuculuğun tam karşıtı olan ve insan zihninin varlığın kendisinin ve varlığın ilk nedenlerinin nesnel bilgisine sahip olabileceği iddiasını, her türlü eleştirel düşünceden önce kabul ettiği ilkelerin bir gereği olarak benimseyen yaklaşımı ifade eden görüş” (Cevizci, 2000: 269) olarak karşımıza çıkar.

Bu doğrultuda Sokrates mutlak ve tüm zamanlar için doğru olan bilginin varlığını kabul eder. Bu kesin bilgiye Sokrates, “episteme” adını verir. Fakat Sokrates mutlak bilgiye ulaşmadan önce insanların hiçbir şey bilmediklerinin farkında olması gerektiğine inanır. Felsefe tarihinde “metodolojik kuşkuculuk” olarak adlandırılan bu yöntemin kuşkusu, doğru bilgiye ulaşmanın olanaksız olduğunu ifade eden bir kuşku değil aksine doğru bilgiye ulaşmada bir araç olma görevi üstlenen bir kuşkuyu ifade eder.

Sokrates bilgiye ulaşma yolunda “diyalog” yöntemini kullanmıştır. Sokrates, kendisinin bir şey bilmediğini söyler ve diyalogda karşısındaki insanların kendisinin aksine, hep bilgisine güvendiğini, ama ileri sürdükleri şeylerin de hep pek derme-çatma şeyler olduğunu ifade eder. Bu noktada Sokrates’in ünlü ironie’si (alay) bu karşıtlık içinde belirir. Bundan sonra da Sokrates, konuştuğu kimsede doğru olanı meydana çıkarmak için uğraş verir. Kendisinin deyişiyle: Ruhta uyku halinde bulunan düşünceleri “doğurtmaya” uğraşır. Bu sanatına da annesinin ebeliğine bir anıştırma olarak, “maieutike” (doğum yardımcılığı, ebelik) adını verir. Bu tekniğin temelinde, disiplinli, sıkı bir düşünme ile doğrunun bulunabileceğine bir inanma gizlidir: ruhta saklı doğrular var bunlar herkes için ortak olan doğrulardır; bunlar, sorup soruşturma ile üzerlerinde durup düşünme ile yukarıya çıkarılabilir, bilinir bir hale getirilebilirler (Gökberk, 2016: 49).

Sokrates bilimsel çalışmanın asıl amacının duyularla edinilen tek tek algıların olmadığını “kavram”ın bilgisine ulaşmak olduğunu söyler. Bu yüzden Sokrates sürekli kavramın belirlenmesi, sınırının çizilip gösterilmesi olan tanım’a (horismos, definitio) varmaya çalışmıştır. Sofistler de sözcüklerin anlamını sınırlayıp göstermeyi denemişlerdi fakat onlar tanımla, özellikle söz sanatı bakımından ilgilenmişlerdi. Sokrates ise bu işe çok daha derin bir düşünce ile girişmiştir. Sokrates elde etmek istediği kavramla, nesnenin özünü kavrayabileceğine inanarak bu girişimde bulunmuştur. Bundan dolayı Sokrates, ele alınan konuyu hep tümel olarak belirlemek istemiştir. Sokrates’e göre tekil, tümel’e bağlıdır ve bu anlayış bilimsel bir yöntem ilkesi olmalıdır. Sokrates’e göre bir şeyin özünü ya da kavramını bilen kimse, yargısı için sağlam, değişmeyen bir temel bulmuş, böylece de sallantılı sanılardan kurtulup güvenilir bilgiye ulaşmıştır Gökberk, 2016: 49). Sokrates’in, bir şeyin özünü bilmeyi, o şeyin kavramının doğru bilinmesine bağlamıştır. Böylece Sokrates’in felsefesinde kavram meselesinin, bilgi anlayışında kilit bir rol oynadığını söylemek pek de yanlış olmayacaktır. Nitekim Sokrates’e göre bir şeyi bilmek, onun kavramına sahip olmaktır.

1.1.3. Platon’da Bilgi Problemi

Geniş omuzları ve atletik yapısından dolayı Yunanca “Platon” (geniş göğüslü) lakabı ile anılıp tanınan Platon, yirmi yaşından itibaren ölümüne kadar yanından

ayrılmadığı Sokrates'in öğrencisi ve Aristoteles'in hocası olmuştur. Platon hem ontoloji hem de epistemoloji alanına oldukça katkı sağlamıştır.

Platon'un varlık kuramı, tüm duyulur ve görünür şeylerin, düşüncelerimizin ve kavramlarımızın, duyulur dünyanın ötesinde ve ondan bağımsız bir varlığa sahip bir gerçeklikle (idealarla) ilişkili olduğu fikri üzerine kuruludur. Sözelimi doğadaki tek tek ağaçlara varlığını veren tek bir ağaç ideası vardır. Bu idea ağaç tikellerinden bağımsız bir varlığa sahiptir. Bu durum tüm diğer duyulur şeyler için de geçerlidir. Platon'a göre bu idealar, duyularımızla kavrayabileceğimiz bir yapıda değildirler. Onlar sadece düşünce ile bilinebilir ve kavranabilirler. Platon, duyu organlarımıza algılayabildiğimiz şeylerin oluşturduğu görünür/duyulur alan ile (aisthetos topos) düşünülür alanı (noetos topos) yani ideaları birbirlerinden kesin biçimde ayırmıştır. Böylece Platon, idealar öğretisinin iki temel kabulünü ortaya koymuş olur; "İdealar vardır" ve "İdealar görünür şeylerden ayrıdır." Platon ideaların görünür olandan ayrı olduklarını söylemesine rağmen onlara belli bir yer atfetmemiştir. İdealar zamansal ve mekânsal değildirler ama Platon, bazı eserlerinde ideaların düşünülür bir alanda ya da göğün ötesinde bir yerde olduklarını söyler (Platon, 1999: 168) . Platon'un bu ifadesi belirli bir mekana işaret etmekten ziyade ideaların duyulur olanı aştıklarını, sadece düşünceyle kavranabileceklerini metaforik bir dille bildirmeyi amaçlarlar. Buna rağmen düşünceye kolaylık sağlamasından dolayı birçok Platon yorumcusu bir idealar âleminden söz ederler.

Platon'a göre görünenlerin bilgisi, tasarımlar ve kanılardır. Bunlar tasarım ve inanç yoluyla bilinirler. Söz konusu bilgiler duyular vasıtasıyla elde edildiği için Platon bunlara genel olarak 'sanı' (doxa) der (Platon, 1999: 228). Düşünülenlerin bilgisi ise ideaların bilgisidir. Bunlar, tanımlayıcı düşünme ve düşünceyle görme (noesis) yoluyla bilinirler. Bu bilgiler, tek tek bilimlerin bilgisi, ideaların bilgisi ve felsefi bilgidir (episteme). Görülenlerin bilgisi duyulara dayandığı, değişen şeylere ilişkin olduğu için kesin olmayan, yanıltıcı bilgilerdir. Zaten belirtildiği gibi burada tasarım ve inanç yoluyla bilme söz konusudur. Düşünülenlerin bilgisi ise kesin bilgidir (Kuçuardi, 1997: 93-94). Platon'un bilgi anlayışındaki ana düşünce, iki dünyanın ayırt edilmesine dayanmaktadır.

"Bu dünyalardan biri var olanı ve hiç oluş halinde olmayanı (to onontos), öteki ise hep oluş halinde olup hiç bir zaman var olmayanı (genesis) içine alır. Birincisi akıl bilgisinin, İkincisi de doğru sanının konusudur. Buna göre: Duyularla algılanan cisimlerin karşısında cisimsel olmayan idealar (asomata, eide) vardır. Bunlar, uzayın ya da cisimler dünyasının hiç bir yerinde bulunmaz; kendi başlarındırlar; duyularla değil, düşünme ile kavranırlar (Phaidros); düşünülen, akılla kavranılan bir dünya (topos, noetos) meydana getirirler" (Gökberk, 2016: 63).

Platon, hocası Sokrates'in kavram felsefesinden hareket ederek bu iki ayrı dünya görüşünü ortaya koymuştur.

Sokrates bilgiyi, eldeki objenin kavramını belirlemeye çalışarak temellendirmeyi denemişti. Platon Sokrates'in bu görüşünü en kesin biçimiyle ele alır, bunu elealıların bilgi ile varlık arasında bir bağlantı (correlation) olduğunu ileri süren savlarına öyle bağlar ki, kavramlar birer gerçek, birer dayantı (hypostase) olurlar; bu dünyadaki nesnelere yanında kendi başlarına bir dünya kurarlar, kendi içlerinde ayrı bir dünya olurlar (Gökberk, 2016: 63).

Bu noktada Platon'un tümeller tartışmasına dâhil olduğunu görmekteyiz. Bilindiği üzere tümellerin zihinden bağımsız bir gerçekliğinin olup olmadığı konusunda felsefe tarihi boyunca önemli bir yer etmiş olan bir problem söz konusudur. Nitekim bu tartışmayı Platon başlatmıştır. Platon'a göre kavramlar, zihinden bağımsız olarak ideler dünyasının varlıkları olarak gerçekten vardır. O'na göre "adalet", "güzellik", "özgürlük" gibi tümel kavramlar, fenomenlerin duyu dünyasında mevcut değildir. Bu türden kavramlar ancak akılla kavranan idealar dünyasında idea cinsinden var olan varlıklar olarak vardır. Bu görüşüyle Platon tümeller tartışmasında başlıca bir görüşü ifade eden "kavram realizmi"ni ortaya koymuştur (Çüçen, 2004: 64-65).

Platon'un özellikle tümeller tartışmasında ortaya koymuş olduğu düşünceler, kavrama oldukça farklı bir bakış açısı kazandırmıştır. Nitekim felsefe tarihinde kavramla ilgili genel kanı, daha önce de belirttiğimiz gibi "nesnelere zihindeki tasavvuru" şeklindeydi. Fakat Platon, kavram realizmi ile kavramlara dış dünyadaki nesnelere gibi mutlak bir gerçeklik atfetmiştir. Tümeller tartışmasına sonraları Aristoteles de dâhil olarak hocası Platon'dan farklı bir anlayış geliştirmiştir.

Aristoteles, Platon gibi kavramların var olduğunu ortaya koysa da onlara tıpkı dış dünyadaki nesnelere varlığı gibi bir 'var olma' atfetmeyerek daha ılımlı bir anlayış geliştirmiştir.

1.2. Kavram Nedir?

Kavram en genel tabiriyle, herhangi bir nesnenin, duygunun, düşüncenin, olayın veya olgunun zihindeki soyut tasarımı olarak ifade edilebilir. Kavram, pek çok farklı tanımlamalara maruz kalmış olsa da Aristoteles'ten bu yana genel bir mutabakat ile "bir objenin (nesnenin) zihindeki tasavvuru" olarak tanımlanmıştır. Sözelimi; "masa" bir kavram olarak düşünüldüğünde, farklı şekillerde ve farklı maddelerden yapılan birçok

nesneye karşılık gelmektedir. Söz konusu masa tasarımı; plastik, demir, tahta, kare, yuvarlak, üç veya dört ayaklı, büyük veya küçük gibi pek çok farklı özelliklere sahip tüm somut masaları temsil eder (Çüçen, 2004: 66). Bunun yanı sıra Cevizci kavramın neye karşılık geldiğini şu şekilde ifade etmiştir;

Soyutlama yoluyla elde edilen zihinsel tasavvur olarak kavram, ortak özellikleri paylaşan bir nesnelere kompleksinin veya söz konusu nesnelere paylaştığı ortak özellik ya da niteliklerin psikolojik ya da zihinsel tasarımına karşılık gelir (Cevizci, 2000: 548).

Cevizci'nin kavrama dair bu ifadesinden hareketle, kavramın oluşmasında hem nesnenin bizzat kendisinden kaynaklanan ve onda sabit, değişmez olan niteliklerin hem de öznenin bizzat kendisinin, nesne edindiği şeye yüklediği anlamın rol oynadığı görülmektedir. Nitekim kavram, konu edinilen nesnelere ile nesneye yönelen öznenin bir etkileşimi sonucu öznenin zihninde ortaya çıkan tasavvur olarak düşünülebilir. Bu noktada kavramın tanımının, bilginin tanımına oldukça yaklaştığı göze çarpmaktadır. Çünkü "...bilgi, insan zihni ile nesne arasında aktar aracılığıyla kurulan ilişkinin dilsel bir ifadesidir" (Aydın, 2011: 63). Dolayısıyla herhangi bir şeyin kavramına sahip olmak; bir nesneyi, olayı, durumu veya düşünceyi kavramsallaştırmak, aslında onun bilgisine sahip olmaya, onu bilmeye karşılık gelir. Nitekim Aydın, bilginin insan donanımlarından kavramlaştırma yeteneğine dayandığını söylemiştir (2011: 62). Daha önce de ifade edildiği gibi Aristoteles de bir şeyin bilgisine sahip olmanın onun "niçin"ini sorgulamayla elde edilebileceğini ve yine bir şeyin "niçin"inin, onun kavramına indirgenebileceğini ifade eder. Ayrıca kavram, genel olarak nesnelere zihindeki tasarımı olarak kabul görmüş olsa da her filozof, bu meseleyi farklı bir bakış açısı ile değerlendirmiş ve kavramın mahiyetiyle ilgili çeşitli yanıtlar ortaya koymuşlardır. Fakat bu farklılık kavramın tanımından ziyade, tümeller sorunu olarak karşımıza çıkan, kavramın veya tümelin zihinden bağımsız bir gerçekliğinin olup olmadığı hususunda ortaya çıkmıştır. Bu konuyla ilgili değerlendirme daha sonra inceleyeceğimiz tümeller problemi konusunda yapılacaktır.

Kavram, kimi zaman sözcük yerine kimi zaman da terim yerine kullanılıyor olsa da her ikisinden de farklı bir anlam taşır. Nitekim sözcük veya kelime, "anamlı ses veya ses birliğine verilen addır (Akalın vd., 2011: 1381).

Dil ile düşünce arasındaki kopmaz birliğin sonucu olarak kavram, yalnızca sözcüğün dildeki biçimi olarak var olabilir. Ne var ki, kavram ve sözcük birbirleriyle tamamen özdeş değildir. Kavram daha çok sözcüğün anlamıdır (Buhr- Kosing, 1999: 246).

Sözü edilen tanımlardan hareketle her sözcüğün bir kavram veya terim olmadığını da belirtmek gerekir. Nitekim seslenme bildiren sözcükler, emir kipiyle çekimlenmiş sözcükler ve başka birçok sözcük birer terim olmaktan oldukça uzaktır. Bu duruma örnek vermek gerekirse: “korku” bir terim iken, “korkuyorum” ifadesi bir sözcüktür. “Terim, kavramı dilsel veya fonetik yönden ortaya koyan, kavramın anlamını bildiren kelimedir” (Cevizci, 2000: 927). Başka bir tabirle terim, kısacası kavramın dil ile ifade edilmesidir. Bunun yanı sıra kavramın, imgelemeden (hayal etmeden) de farklı bir şey olduğunu belirtmek gerekir. Nitekim bir şeyin imgesi, tek ve somut bir varlığa ait iken, bir şeyin kavramı, genel ve soyut varlığa aittir. Hayal edilen nesne, belli bir kişiye ait düşüncedir. Başka bir deyişle hayaller kişiye özel iken, kavramlar ise geneldir. Örneğin; bir çiçeğin imgesi veya hayali, belli bir çiçeğe hastır. Buna karşın çiçek kavramı, belli nitelikleri anımsayarak hayal ettiğimiz bir çiçeği değil, genel ve soyutlanmış çiçeğin tasarımını verir (Çüçen, 2004: 66).

Kavram, gerek karşılık geldiği şeylerin niteliği bakımından olsun gerek karşılık geldiği şeylerin niceliği bakımından olsun gerekse de başka referanslar göz önünde bulundurulduğunda karşımıza çok farklı şekillerde çıkmaktadır. Kavramlar; genel veya tekil, somut veya soyut, kolektif veya distribütif, olumlu veya olumsuz, bağıl veya bağıl olmayan, açık veya seçik ve son olarak tek anlamlı veya çok anlamlı olmak üzere kategorize edilmektedir.

1.2.1. Kavram Çeşitleri

1.2.1.1. Genel/Tümel, Tikel ve Tekil Kavramlar

Kavramların tamamı ya tekil ya tikel ya da tümel olmak durumundadır. Zihnimizde bir tasavvur olarak bulunan kavram, tek bir varlığa karşılık geliyorsa, bu kavram “tekil” bir kavramdır. “Tümel” kavram ise aynı türden varlıkların ortak özelliklerine veya bir sınıfın tamamına karşılık gelen kavramlardır. Epistemoloji açısından her genel olan tümel olmasa da mantıkta tümel kavramlara, “genel” kavramlar da denilmektedir. Bunların dışında bir kavram, ne tek bir varlığa ne de tüm varlıklara, yalnızca varlıkların bir kısmına

karşılık geliyorsa bu kavrama da “tikel” kavram denmektedir. “Mesela şehir tümel, Ankara tekildir” (Öner, 1991: 18). Mantık ve mantık felsefesi için tümel ve tikel kavramların daha fazla önem arz ettiğini ifade etmek gerekir.

Zihin öncelikle tekil kavramları oluşturur. Çünkü zihin ilk olarak tek tek varlıkları algılar ve onları kavramsallaştırmaya çalışır. Nitekim bizler “insan” kavramını oluşturmadan önce tek tek bireyleri zihnimize kavramsallaştırırız. Daha sonra ise kavramsallaştırdığımız bu tekillerin ortak özelliklerini soyutlama yoluyla elde edip tümel kavramları oluştururuz. Dolayısıyla “düşünmenin ilk etkinliği tekilller sonra da tümellerdir” (Çüçen, 2004: 70). Aristoteles, bilimin konusunun tümeller olduğunu söylese de, tikel olmadan da tümelin var olamayacağını ifade eder.

1.2.1.2. Somut ve Soyut Kavramlar

Var olan tek bir varlığa karşılık gelen ve herhangi başka bir şeyden dayanak almayan kavramlara “somut” kavram denir. “Eğer kavram, bir nesneye veya bir varlığa delalet ediyorsa somuttur” (Öner, 1991: 18). Somut kavram, gerçek bir şeyin zihindeki tasarımı olarak düşünülebilir. Örneğin; “sarı” kavramı herhangi bir nesneye veya varlığa -sözgelimi sarı bir kaleme- karşılık geliyorsa, bu somut bir kavramdır. Aynı kavram, nesne veya varlıkların ortak özelliklerinden çıkartarak soyutladığımız tasarımlara karşılık geliyorsa da bu kavrama soyut kavram diyebiliriz. Örneğin; sarı bir kalemin, sarı bir masanın ve başka birçok nesnenin ortak bir niteliği olarak soyutladığımız “sarılık” kavramı, soyut bir kavramdır. “Soyut ve somut kavramlar zihinsel ve duysal olmaları bakımından bir tür mantıksal ayrım içermezler. Bu nedenle klasik mantık açısından somut ve soyut kavramlar değil de tümel ve tekil kavramlar önemlidir” (Çüçen, 2004: 71). Soyut ve tümel kavramlar sıklıkla birbiri yerine kullanılsa da ikisi farklı şeylerdir. Soyut kavramlar türü aynı olan tümel varlıklardan elde ettiğimiz bir özellik iken genel kavramlar aynı varlıkları ve özellikleri birleştirerek elde ettiğimiz genellemelere karşılık gelmektedir. Dolayısıyla genellemenin, soyutlamayı kapsadığı ve onu kullandığı söylenebilir.

1.2.1.3. Kollektif (Ortak) ve Distribütif (Dağıtılmış) Kavramlar

“Bir sınıf oluşturmayan bir grup ya da kümeyi, diğer grup ya da kümeden ayırmaya yarayan kavramlara ‘kollektif’ kavram denir” (Cevizci, 2000: 237). Kollektif kavramlar oluşturulurken, farklı özelliklere sahip tekil şeylerin kümenin bir özelliğini paylaşmaları

dikkate alınır. Kollektif kavrama “ordu” kavramı örnek olarak gösterilebilir. Çünkü ordu kavramı birçok bireyden meydana gelmekle beraber diğer gruplardan da farklılık gösterir. Sözü edilen grubun tek tek bireylerini ifade eden kavramlara ise distribütif kavram denmektedir. Aynı örnek üzerinden değerlendirilecek olursak; “asker” kolektif olan “ordu” içinde bir birey olarak ordunun içinde olduğu zaman anlam kazanır. “Distribütif kavramlar da bir gruba delalet ederler fakat bunlar grupta değil de fertte gerçekleşirler” (Öner, 1991:18) Dolayısıyla distribütif kavramların, anlamını ve özelliğini kolektif kavramlardan aldığı oldukça açıktır.

1.2.1.4. Olumlu ve Olumsuz Kavramlar

Bir özelliğe veya varlığa sahip olmayı niteleyen kavramlar “olumlu” kavramlardır. Bir özelliğe veya bir varlığa sahip olmamayı niteleyen kavramlar ise “olumsuz” kavramlardır. Örneğin; “erdemli”, “zengin”, “güçlü” gibi kavramlar olumlu kavramlara birer örnek teşkil eder. Olumsuz kavramlara ise “erdemsiz”, “fakir”, “güçsüz” gibi kavramlar örnek verilebilir. Olumlu kavramlar genellikle -lı, -li, -lu gibi eklerle elde edilirken olumsuz kavramlar -sız, -siz, -suz, -me, -ma gibi eklerle ortaya çıkmaktadır. Fakat bu durum her zaman için geçerli değildir. Nitekim “sonlu” kavramı yapı olarak olumlu olmasına rağmen olumsuz bir kavramdır. Çünkü semantiği göz önünde bulundurulduğunda “sonlu” kavramı, sınırlıdır ve tam olmaya vakıf değildir. Bunun karşısında “sonsuz” kavramı yapı olarak olumsuz olmasına karşın olumlu bir kavramdır. Çünkü sonsuz olma, var olan her tür niteliği ve varlığı kapsama anlamına gelir. Bunun yanı sıra bazı kavramlar hiçbir olumsuzluk eki almamış olmasına rağmen olumsuz kavram olarak değerlendirilmektedir. Çünkü bu kavramlar, bir varlığın veya niteliğin eksikliğini ve yokluğunu ifade ederler. Örneğin; “kör” kavramı, görme özelliğinin yoksunluğunu ifade ettiği için olumsuz bir kavramdır. Olumlu ve olumsuz kavramlar birbirleriyle kimi zaman karşıt kimi zaman da çelişik durumda olabilirler. Sözelimi soğuk kavramı ile sıcak kavramı karşıt iki kavramdır. Fakat karşıt kavramlarda bir “ara kavram” da söz konusudur. Sıcak ile soğuk kavramlarının ara kavramı “ılık” kavramıdır. Çelişik kavramlar da ise ara kavram söz konusu değildir. Çünkü çelişik ifadelerden biri diğerini tamamen yadsır.

1.2.1.5. Bağıl ve Bağıl Olmayan Kavramlar

Varlığını başka bir kavrama borçlu olan kavramlara “bağıl” kavram denir. Sözelimi “baba” kavramı, evlenmiş ve çocuk sahibi olan erkekleri zihnimizde tasarlamamızı sağlar. Bu durumda “baba” kavramı bağıl bir kavramdır. Akrabalık ilişkileri sonucu elde edilen tüm kavramlar, bağıl kavram olarak değerlendirilmektedir (Çüçen, 2004: 74). Varlığını herhangi başka bir varlığa borçlu olmayan kavramlara ise “bağıl olmayan” kavram denilmektedir. Örneğin; “ağaç” kavramı varlığını herhangi başka bir varlığa borçlu değildir. Burada bağıl kavramların, insan zihninde başka tasarım veya tasarımlar canlandırdığını görmekteyiz. Yani bağıl kavramlar, bir anlamda insan zihninde farklı çağrışımlar ve tasarımlar bırakan kavramlardır diyebiliriz.

1.2.1.6. Açık ve Seçik Kavramlar

“Açık” ve “seçik” kavramlar, modern felsefenin kurucusu olarak bilinen Descartes tarafından ortaya konulmuş ve tanımlanmıştır. Açık kavramlar bize doğrudan gelen, yani aracısız elde ettiğimiz kavramlardır. Örneğin; “dişimizin ağrması” halindeki “ağrı” kavramı bizce açıktır (Çüçen, 2004: 74). Çünkü söz konusu ağrı durumu insanın doğrudan ve aracı olmaksızın hissettiği bir durumdur. Fakat aracısız olarak bilinen bu ağrı, açık olmasına rağmen “seçik” olamayabilir. Nitekim kimiz zaman dişimizin ağrıdığını aracısız olarak bilsek dahi hangi dişimizin ağrıdığını seçemeyebilmekteyiz. Hangi dişimizin ağrıdığını bilmemiz ise ağrımızın “seçik” olduğunu ortaya koyar. Kısacası bir kavramın seçik olması demek, onun diğer tüm kavramlardan ayrıt edilmiş olması demektir. Buradan hareketle bütün seçik kavramların aynı zamanda açık olduğunu fakat açık kavramların her zaman için seçik olmadığını görmekteyiz.

Leibniz, duyuşal yolla tanınan nesnelere açık olmadığını bundan dolayı da seçik de olamayacağını söyler (Çüçen, 2004: 74). Örneğin; ağaç kavramı beş duyu vasıtasıyla elde ettiğimiz bir kavramdır fakat bizler ağaç hakkında tüm bilgilere sahip olamayız. Bu nedenle “ağaç” kavramı açık fakat seçik değildir. Fakat zihnimizle tanıdığımız ve edindiğimiz kavramlar hem açık hem de seçiktir (Çüçen, 2004: 74). Örneğin “kare” kavramı, tüm kenarları eşit ve açıları dik olan bir şekle karşılık gelir. Karenin tanımı gereği, onun hakkında edindiğimiz bilgi kesin ve doğru olmak durumundadır. Bu nedenle “kare” kavramı hem açık hem de seçiktir (Çüçen, 2004: 74). Bu noktada zihinsel kavramların, duyuşlarla elde edilen kavramlara göre daha kapsamlı olduğu söylenebilir.

1.2.1.7. Tek Anlamli ve Çok Anlamli Kavramlar

Yazılışları ve söylenişleri aynı olmasına rağmen birden fazla anlam taşıyan kavramlara “çok anlamli” kavramlar denmektedir. Bu kavramlar aynı zamanda eş sesli veya sestey kavramlar olarak da ifade edilir. Örneğin; “göl” kavramı, hem bir çiçek ismi olup hem de insanın bir eylemini bildirir. Tek anlamli kavramlar ise, sadece tek bir şeyin zihnimizdeki tasarımına karşılık gelmektedir. Örneğin; “sandalye” kavramı, zihnimizde sadece tek bir şeyin tasarımına karşılık gelmektedir. Çok anlamli kavramların hangi anlamıyla kullanıldığı, hangi içeriğe sahip olduğu, bulunduğu cümlelerin anlamından hareketle açığa çıkarılmaktadır.

1.2.2. Kavramın Önemi

Tarih boyunca insanların tüm etkinlik, bilim ve ilim çalışmaları günümüze kadar, gerek yazılı gerekse de sözlü geleneklerle aktarılmaya çalışılmıştır. Bu etkinlik veya ilmi çalışmaların, genellikle eklektik bir yapıya sahip olduğunu yani birikimli bir halde günümüze kadar geldiğini söyleyebiliriz. Neredeyse tüm alanları kapsayan bu dev mirasın bizlere sözlü ve yazılı geleneklerle aktarılması, kavramlar sayesinde mümkün olmuştur. Nitekim kavramlar olmadan ne sözlü bir gelenek ne de yazılı bir metin söz konusu olabilir. Bunun yanı sıra kavram, insanların birbirleriyle iletişim kurmasını sağlayan en temel araçtır. Kavramlar bir araya gelerek cümleleri veya önermeleri oluşturur. Sosyal anlamda en temel ihtiyacımız olan iletişimi ve insanlık tarihi boyunca süregelen ilmi mirası kavramlara borçlu olduğumuz, yadsınamaz bir doğrudur. İşte bu noktada kavramın her disiplinde olduğu gibi felsefe ve mantık ilminde de önemini koruduğunu, hatta daha fazla önemiyet arz ettiğini görmekteyiz. Çünkü felsefe ve mantığın ana malzemesi kavramlardır. Kavramlar hem felsefenin ortaya konulabilir bir hal almasında aracı olma görevi üstlenmiş hem de bizzat mantık felsefesinin, üzerinde durduğu önemli bir konu olarak süregelmiştir. “Pek çok insana açısından felsefe esas itibariyle hakikat, anlam, adalet, iyilik, nesne ve madde benzeri kavramlarla ilgili bir analizden meydana gelir” (Cevizci, 2011: 254).

Kavramlar, insanların yaşamını sürdürmesine yardımcı olan en temel zihinsel oluşumlardır. İnsanlar, kavramlar yoluyla tanır, ayırt eder, seçer ve birleştirir. Aynı zamanda kavramlar, bilgiyi işleme ve depolama sürecinde kullanılan tüm araçların da (sahneler

[scripts], şemalar [schemata], anlam ağları [semantic networks] vb.) bileşeni konumundadır (Bozkurt, 2018: 7).

Kavramın bu denli öneme sahip olması, onun detaylı bir inceleme ve araştırma konusu olmasına zemin hazırlamıştır. Nitekim kavramın mahiyeti, nereden geldiği, anlamının ne olduğu ve gerçeklik ile ilişkisinin nasıl olduğu soruları yüzyıllardır sorulmuş ve yanıtlanmaya çalışılmıştır. Aristoteles sonrası süreçte refleksif şekilde kavramın ide olarak gerçekliği tekrar gündeme gelmiş ve tartışmanın seyrine etkiye bulunmuştur. Bu bağlamda özellikle kavramların gerçekliği ve delaleti gibi meseleler tümeller tartışması dolayımında ortaçağ boyunca gündem oluşturmuştur. Kavramın teşekkülüne ilişkin sonraki zamanlarda da hem rasyonalist hem de empirist filozoflar, dil-düşünce-gerçeklik bağlamında meseleyi yeni bir bakış ve irdeleyiş bağlamında ele almışlardır. Mesela Descartes, Leibniz, Hume, Locke, Berkeley vb. gibi düşünürlerin felsefesinde bu hususların geniş biçimde tartışıldığını görmekteyiz. Bunun yanı sıra yirminci yüzyıl analitik düşünce geleneğinde kavram konusu yine önemli bir yer teşkil etmektedir.

Kavram tek başına herhangi bir doğruluk değerine sahip değildir. Sık sık “doğru kavram”, “yanlış kavram” gibi ifadeler kullanılıyor olsa da doğruluk veya yanlışlık sadece tümcelere veya önermelere yönelik işlevsellik arz eder. Başka bir deyişle sadece önermeler doğru ya da yanlış olabilirler.

... çünkü doğruluk ve yanlışlık, birleştirme ile ayırmada olur. Adlar ile eylemler kendi başlarına, birleşmesiz-ayrılması kavramlara benzer; söz gelişi bir şey eklenmediğinde “insan” ya da “ak”; çünkü bu şekilleriyle n doğru ne de yanlış oluyorlar... (Aristoteles, 2018: 1).

Aristoteles bu ifadesinde kavramların veya adların doğruluk veya yanlışlık gibi değerler alamayacağını, doğruluk veya yanlışlığın sadece adların veya kavramların birleştirilmesi veya ayrılması sonu elde edilen önermelere için geçerli olduğunu ifade eder.

İKİNCİ BÖLÜM

ARİSTOTELES MANTIĞINDA KAVRAMIN ANLAM VE HAKİKATİ

2.1. Aristoteles'in Genel Felsefesi ve Mantık Anlayışı

Ortaçağ'da Batı Hristiyan düşünürleri tarafından “filozof”, İslam felsefesinde ise “İlk öğretmen” olarak nitelendirilen ve bütün felsefe tarihinin Platon ile beraber en büyük iki filozofundan biri olarak kabul edilen ve tanınan Aristoteles, İÖ 384 yılında, Kuzey Yunanistan'da İonia kolonisi olan Stageira kentinde dünyaya gelmiştir (Arslan, 2007: 3). Aristoteles'in babası, Makedonya krallarının sarayında hekimlik görevi yapmış ve aynı zamanda Makedonya kralı Amyntas ile bir dostluk bağı geliştirmiştir. Aristoteles'in kendisi de kral Amyntas'ın oğlu Philip ile çocukluk arkadaşı olmuştur. Henüz çocukken babasını kaybeden Aristoteles, on yedi yaşında Atina'ya gelmiştir. Atina'da neredeyse bir eğitim merkezi sayılan Platon'un Akademi'sine girmiştir. Aristoteles, Platon'un 348 yılındaki ölümüne kadar bu okulda önce öğrenci, daha sonra da öğretmen olarak yirmi yıl geçirmiştir. Bu süreçte Platon, Aristoteles'e özel bir ilgi göstermiş ve onu okulun “bilgini”, “okuyucusu” ve hatta “beyni-aklı” olarak değerlendirecek kadar beğenmiştir (Arslan, 2007: 4). Ayrıca Platon'un, Aristoteles'ten “ayaklı akıl”, evinden de “sahaf dükkânı” olarak söz ettiği kaynaklarda geçmektedir (Çolak, 2013: 80). Aristoteles hiç kuşku yok ki hocası Platon'dan oldukça etkilenmiş ve bu etkilerin izlerini felsefesine yansıtmıştır.

Okula katılmaktaki amacı ne olursa olsun, onun Platon'un felsefesinde hayatının ana etkisini bulmuş olduğu açıktır. Bu kadar güçlü bir zihin Platon'un bütün öğretilerini kabul etmesi imkânsızdı. Önemli noktalarda ciddi görüş ayrılıkları git gide Aristoteles için daha açık bir hal almıştır. Ancak bilimsel eserlerinden farklı olarak felsefi eserlerinde Platon'un damgasını taşımayan tek bir sayfa yoktur. Özel Platoncu öğretilere saldırdığında dahi Aristoteles, sık sık, kendisini, eleştirdiği kişilerin grubu içinde sayar ve onlara ortak ilkelerini hatırlatır (Ross, 2011: 18).

Ayrıca Arslan Platon'un Aristoteles'e etkisini ve Aristoteles'in Platon'a bağlılığını ve saygı dolu ifadelerini şu şekilde aktarmıştır:

Bu etki kendisini Platon'a karşı kullandığı saygı dolu sözlerde gösterdiği gibi (Nikomakhos Ahlakı'nın birinci kitabında Aristoteles, idea taraftarlarının dostları olduğunu,

ancak hakikatin daha da aziz bir dostu olduğunu, bir filozofun üzerine düşen görevin ise hakikate öncelik tanınması olduğunu belirttiği ünlü cümlesinde hiç kuşkusuz, “İdea taraftarları”ndan kastettiği, başta bu kuramı ortaya atan Platon’dur.), özellikle Metafizik’inin ilk ilki kitabında Platon’un idealar öğretisine karşı yönelttiği ciddi eleştiriler arasında bile zaman zaman “biz Platoncular...” diyerek kendisini bir Platoncu olarak nitelendirmesiyle de ortaya çıkar (Arslan, 2007: 5).

Aristoteles’in yazdığı, bugün artık neredeyse tamamı ortadan kaybolmuş ancak kendilerinden bazı parçalar kalmış olan ilk eserlerinde, Platon’un diyaloglarının hem formunun hem de içeriklerinin korunmuş ya da devam ettirilmiş olduğunu görmekteyiz. Bu diyaloglardan Şölen, Devlet Adamı, Sofist ve Meneksenos, Platon’un diyaloglarıyla aynı adı taşımaktadırlar. Bazı eserler ise, mesela Eudemos, farklı bir isim taşımasına rağmen Platon’un Phaidon diyaloguyla aynı konuyu ele almaktadır. Aristoteles’in Eudemos eseri de Platon’un Phaidon eseri de ruhun bedenden bağımsız ve ölümsüz bir töz olduğu konusunu ele alır. Aristoteles’in başka bir diyalogu olan Gryllos, yine farklı bir isim taşımakla birlikte Platon’un Gorgias diyalogunu model olarak alır. Bu iki eser de hitabet konusunu işler. Dolayısıyla Aristoteles’in bu ilk diyaloglarının genellikle Platon’un diyaloglarında incelenen konuları ve sorunları konu edindiğini söyleyebiliriz. Ayrıca Aristoteles’in henüz ilk dönemlerinde yazmış oldu bu eserlerde bile kendi bağımsız zihniyetini ve tarzını ortaya koyan bazı unsurlara rastlandığını belirtmek gerekir (Arslan, 2007: 5). Aristoteles, hocası Platon’un ölümünden sonra Troas bölgesindeki Assos’a dostu Atraneus Kralı Hermeias’m yanına gitmiştir. Burada, kralın yeğeni ile evlenmiştir. 343 yılında Makedonya Kralı Philipp Aristoteles’i oğlu İskender’i yetiştirmek için sarayına davet etmiştir. Aristoteles burada İskender’in eğitimi ile üç yıl uğraşmıştır. İskender’in yönetimde ve orduda görevler alması üzerine, Aristoteles de Stageiros’a dönmüştür. Aristoteles Stagerios’ta birkaç yılı bilimsel çalışmalar yapmıştır. İskender’in Asya seferine çıkmasıyla beraber Aristoteles, Atina’ya giderek burada kendi okulunu kurmuştur. Kurduğu bu okul, bilimsel ilgilerinin çok çeşitliliği, öğretimindeki disiplini, planlı araştırma ve çalışmalarıyla kısa zamanda Akademia’yı gölgede bırakmıştır. Aristoteles’in kurduğu bu okul, İlkçağın kendisinden sonraki bilim ve eğitim kurumlarına örnek olmuştur. Okul, Apollon Lykeios’a adanmış bir gymnasium’da kurulduğundan ‘Lykeion’ adını almıştır. Aristoteles, felsefi konuşma ve tartışmaları, Platon gibi oturarak değil de bir yukarı bir aşağı gezinerek yaptığı için okuluna Peripatos (Gezinenler) adı da verilmiştir. Aristoteles, okulunun kurulduğu dönemde hiç ara vermeksizin 12 yıl boyunca okulun başında bulunmuştur. Aristoteles, İskender’in

ölümünden sonra Atina'da Makedonya'ya karşı hareketlenmeler başlayınca, Makedonya sarayı ile olan yakın ilgileri ve münasebetinden dolayı zor durumda kalmıştır. Nitekim hemen dinsizlikle suçlanmış ve Sokrates'in başına gelenlerle benzer durumlara maruz kalmamak için, Khalkis'e gitmiştir. Khalkis'e gittikten bir yıl sonra bir mide hastalığından 62 yaşında iken ölmüştür (Gökberk, 2016: 74-75).

Aristoteles, kendisinden önceki söylenenleri ve bu doğrultudaki gelişmeleri bir araya toplayıp bunları daha da ileri götürmüştür. Bu nedenle Aristoteles felsefesi, çağının bütün bilgisini kucaklayan bir sistemdir. Bilginin hemen her alanı ile uğraşan Aristoteles, kavrayışının ve bilgisinin genişliği bakımından Platon'dan daha ileridir çünkü Platon felsefesinde empirik araştırmanın ve doğa biliminin yeri oldukça azdır. Aristoteles felsefesinde ise bütün Yunan bilimi âdeta canlı bir bütün olmuştur. Bundan dolayı, iki bin yıl sürece "filozof" denince, hem Doğu'da hem de Batı'da hep Aristoteles anlaşılmıştır (Gökberk, 2016: 75).

Aristoteles, oldukça dikkatli gözlemlerde bulunan ve doğayı olduğu gibi bilmek isteyen bir tabiat bilginidir. Bundan dolayı Aristoteles, ilk önce tek tek varlıklarla, tek tek olgularla ilgilenmek gerektiğini düşünür. Platon'a göre ise bir şeyin bilgisine sahip olmak o şeyin ideal şeklini bilmekle mümkündür. Sözelimi Platon felsefesine göre, insanı tam manasıyla bilmek için, insan kavramından veya idesinden hareket etmek gerekir. Platon için önemli olan, varlıkların realitede nasıl oldukları değil, ideal şekillerinin nasıl olduğudur. Aristoteles'in felsefesinde ise varlıkların, oldukları gibi, kendilerini bize sundukları gibi, gerçeklikteki görünüş ve şekilleri nasılsa öylece kavranması gerektiği söz konusudur. Aristoteles, bilginin her zaman genele yöneldiği, tek tek var olanların bir genel kavram altında toplandığı hususunda Platon ile hem fikirdir. Fakat Platon, genel kavramların başlı başına bir gerçekliğe sahip olduklarını ileri sürerken, Aristoteles kavramların realitelerini dış dünyada birer nesne gibi bir bulunma olarak kabul etmez. Aristoteles ise reel olanın, gerçekten var olan varlıklar, elimizle tuttuğumuz, gözümüzle gördüğümüz tek tek varlıklar olduğunu ifade eder. Bilimin ödevi olarak da Aristoteles, bu tek tek varlıkların gözlenmesinden hareket ederek onları sınıflara ayırmak, sonra da bu sınıflardan sistemlere yükselmek olduğunu düşünür. Böylece Aristoteles bilimde ilk kez sistematik çalışmayı ortaya koyarak ilk sistem filozofu olma sıfatını kazanır. Aristoteles, aynı zamanda ilk felsefe tarihçisidir. Nitekim Metafizik adlı eserinde,

kendinden önceki felsefenin bir tarihini de okuyucularına sunmaktan geri kalmamıştır (Birand, 1958: 70-71).

Aristoteles'in kavram hakkında düşüncelerini incelemeyen önce, O'nun önce varlık kuramını ortaya koymak gerekir. Nitekim Aristoteles için de diğer tüm filozoflarda olduğu gibi epistemoloji, var olanların üzerine kuruludur.

Aristoteles klasik ve formel mantığın ve hatta bizatihi mantığın kurucu olarak kabul edilir. Aristoteles, mantık için "analitik" ifadesini kullanmıştır. Nitekim mantık teriminin Yunanca karşılığı olan "logikhe"nin Cicero'dan daha geriye gitmediği ve bu terimi bizim bugün kullandığımız anlamıyla kullanan ilk kişinin Afrodisyaslı Aleksandros olduğunu bilmekteyiz. Aristoteles'in, mantık disiplininde düşüncenin biçimleri üzerinde durması, onları analiz etme amacı gütmesi, O'nun bu disipline "analitik" ismini vermesinin sebebi olarak düşünülmektedir. Aristoteles, mantık alanında kitaplarının tümünü alet veya araç anlamına gelen "Organon" adlı eserinde toplamıştır (Arslan, 2007: 51-52). Aristoteles bilimleri teorik, pratik ve üretken bilimlere ayırırken, mantığı bu bilimler sınıflamasında herhangi bir yere dâhil etmemiştir. Bu bilimler sınıflamasında mantığın teorik bilimler sınıfında yer alması gerekirken teorik bilimler; matematik, fizik, teoloji veya metafizik olarak sınırlandırılmıştır.

Çünkü o Aristoteles'e göre bir bilim değildir; herkesin herhangi bir bilimle uğraşmaya başlamasından önce kazanması gereken genel kültürün bir parçasıdır ve yalnız o, insana haklarında kanıt istemesi gereken önermelerin hangileri olduğunu ve onlarla ilgili hangi tür kanıtlar istemesi gerektiğini öğretebilir (Ross, 2011: 46).

Ross'un bu ifadesinden, Aristoteles'in mantık alanındaki tüm eserlerine Organon ismini vermesinin sebebi daha iyi anlaşılmaktadır. Aristoteles öncesi felsefede ilk olarak doğa filozofları doğaya yönelmiş sonra sofistler ve Sokrates ile birlikte insana dair pratik sorunlar araştırılmış ve Platon'la beraber metafizik ilgi konusu olmuştur. Aristoteles söz konusu üç alana mantık (logike) bilimini ekler. Fakat Aristoteles'e göre mantık diğer üç alandan farklıdır. Aristoteles'e göre bu üç alana yönelik bir araştırmaya girişmeden önce bilimsel düşüncenin formlarını ve kanunlarını incelemek gerekir. Bu anlamda Aristoteles Sokrates ve sofistler tarafından daha önce girişimde bulunulan fakat birer denemeden öteye gidemeyen mantık alanındaki çalışmaları, sistemli bir yapıya dönüştürmüştür. Aristoteles'in mantığa sistemli bir yapı kazandırıp onu işleyip geliştirmesi kendisinin mantığın kurucusu olarak görülmesini sağlamıştır.

Aristoteles mantık alanında ilk olarak yöntem sorunuyla ilgilenmiştir. Bilimsel bilgiye ulaştırılan yol ve yöntemin ne olduğu sorusuyla ilgilenen Aristoteles, hitabet sanatının nasıl ki başka insanları ikna etmeyi öğrettiğini sağlıyorsa mantığın da bilimsel araştırma ve tanıtlamanın tekniğini öğreteceğini savunmuştur (Gökberk, 2016: 70). Bu anlamda mantık bilimi diğer tüm bilimler için “propedeutike”dir, bilimlere bir giriş ve hazırlanmadır.

Ama Aristoteles bu hazırlanmayı bir bilim haline de getirmiştir, yani Sofistler gibi yalnız birtakım pratik değeri olan kurallar ileri sürmemiş; Sokrates gibi, yalnız, “sağlam bilgi kavramsal bilgidir” diyen, ama bunu açıp temellendirmeyen bir ilkeyi ileri sürmekle yetinmemiştir. Bu bilimde düşünmenin işleyişi bütün yönleriyle araştırılmış, bu işlemenin kanunlu formları incelenmiştir (Gökberk, 2016: 70).

Doğru tartışmanın yolunu “Topika” adlı eserinde araştıran Aristoteles, “sofistlerin yanlış sonuç çıkarmaları” başlığı altında sofistlerle adeta bir savaş haline girmiştir. Nihayetinde “Analitikler”de doğru sonuç çıkarma üzerine çalışan Aristoteles, kendisinin bulduğu tasım (syllogisma) öğretisini ortaya koymuştur. Syllogismos’un kelime anlamı akıl yürütmedir. Buna göre ‘p’ ve ‘q’ önermeleri birer öncül olarak doğru kabul edildiğinde bu iki önermeden farklı olarak ‘r’ önermesi sonuç olarak zorunlu bir şekilde elde edilir.

Aristoteles mantığın temel sorunu olan yöntem sorununu ortaya koyup bu problemi aştıktan sonra mantığın ilk ödevinin tümel (universalis) ile tekil (singularis) arasındaki doğru ilişkiyi belirlemek olduğunu söylemiştir. Bu anlamda Aristoteles’in varlık ve mantık anlayışından sonra onun bilgi anlayışına bakmak zorunlu bir hal almıştır. Nitekim Aristoteles bilgi anlayışında kavramın veya tümelin ne olduğunu, nasıl bir var olmaya sahip olduğunu ve tek tek gerçek (tekil) olanla ilişkisinin ne olduğunu inceleyerek varlık ile kavramın ilişkisini ortaya koymuştur.

2.2. Varlık Anlayışı

Aristoteles’in felsefesinde varlık, çeşitli anlamlara gelir. “Bir anlamda o, bir şeyin olduğu şeyi veya tözü, bir başka anlama bir niteliği veya bir niceliği veya bu tür diğer yüklemelerden birini ifade eder” (Aristoteles, 2010: s306). Aristoteles felsefesine göre, var olanların özünü bilmek, “neden”in ne olduğuna yönelik sağlam bir kavrayıştan geçer. Varlığın yapısını anlamak için dört neden öğretisini geliştiren Aristoteles, nedenlerin ve

ilkelerin ontolojinin konusu olduğunu düşündüğünden ontolojiyi “ilk felsefe” olarak adlandırmıştır. Aristoteles’e göre varlığa yönelik sorgulama şu şekilde başlar;

Antik dönem Yunan felsefesinde özellikle de Aristoteles felsefesinde felsefi sorgulama iki önemli soruyla başlar. “ti esti?” ve “ti esti to?”. Aristoteles’e göre bir filozof önce “Ti esti?”, “Ne(ler) vardır?” sorusunu yanıtlamalı, var olanların neler olduğunu ortaya koymalı ancak bundan sonra ikinci soruya “Ti esti to?” yani “Bu var olan nedir?” sorusuna yanıt aramalı, var olana ilişkin bilgi ortaya koymalıdır. Kuçuradi’nin de belirttiği gibi bu tür bir ayırımdan hareket etmek felsefenin ontolojik temelli olmasını sağlar ve bunu yapan kişi ontolojiyi İlk Felsefe olarak kabul etmiş demektir. Fakat Descartes ile başlatılan modern Avrupa felsefesinde bu ayırımın unutulduğunu, birinci sorunun bir kenara atıldığını ve felsefenin bütünüyle “Bu var olan nedir?”e indirgendini, yani İlk Felsefenin epistemoloji haline geldiğini görmekteyiz (Özcan, 2016: 11).

Aristoteles, var olana dair fikirlerini ortaya koymadan önce kendisinden önceki filozofların varlık hakkındaki fikirlerini eleştirmiş, bunlardan işine yarayanları tek tek ayıklayarak kendi felsefi sisteminde kullanmıştır. Aristoteles öncesi Antikçağ filozoflarının, varlığa yönelik biri materyalist diğeri idealist yaklaşımı ortaya koyan iki ana görüş etrafında toplandıkları göze çarpmaktadır. Gerçekten var olanın madde olduğunu söyleyen ve Thales ile başlayan materyalist gelenek, atomculara kadar uzanmıştır. Aristoteles, materyalist geleneğin varlığı açıklamada yetersiz olduğunu düşünmüştür. Aristoteles’e göre söz konusu materyalist anlayış, her şeyin değiştiğini iddia ederken sabit ve değişmez olan tek bir şey bile bırakmamıştır. Bunun yanı sıra materyalist anlayış, her türlü değişmeyi hareket ve yer değiştirmekle açıklamaya çalışırken oldukça zayıf kalıyordu. Son olarak Aristoteles’e göre bu anlayış, değer ve inanç varlığı olarak bilinen insanın doğasına yönelik açıklamada yetersiz kalmış ve değeri mümkün kılacak bir varlık yorumu ortaya koyamamıştır (Cevizci, 2011: 112). Söz konusu materyalist anlayışın tam karşısında bulunan idealist geleneğin de bu konularda ortaya koymuş oldukları fikirlerin başarısız olduğunu söyleyen Aristoteles, Parmenides ile başlayıp Platon felsefesinde en uç noktalara dayanan idealizmin yanıtlarının, çok basite indirgeyici olduğunu ifade etmiştir. Nitekim Aristoteles’e göre Platon bile başkaca şeylerin yanında esas bu dünyada değere yer açmak isteyen metafizik kuramıyla amaçlanan sonuca varamamıştır (Cevizci, 2011: 112). Özellikle Platon’un duyusal alem ile idealar alemi diye iki farklı alan ortaya koyması ve idealara duyular aleminden bağımsız bir gerçeklik atfetmesi Aristoteles’in felsefesini oluşturmasında oldukça etkili olmuştur. Aristoteles’e göre Platon’un varlık anlayışında etkilendiği isim Herakleitos’tur.

Herakleitos'un her şeyin her an bir oluş içinde olduğu fikri, Platon'u bir şeye ilişkin bilgi ortaya koyabilmek için duyuşal olanın dışına çıkmak, değışmeyen, kalıcı olan şeylere ulaşmak gerektiğı fikrine yöneltmiştir. Aristoteles'e göre buna benzer bir girişim, önce Sokrates'te göze çarpmıştır ama Sokrates tümellere ve tanımlara bağımsız bir varlık atfetmemiş ve araştırma alanını ahlaksal konularla sınırlamıştır. Platon ise Sokrates'ten farklı olarak bu tür şeylere idealar adını vermiş ve onlara bağımsız bir varlık atfetmiştir. Böylece Platon, tümel olduğu kabul edilen her şeyi, bağımsız varlıklar olarak yani İdealar olarak kabul etmiştir. Aristoteles, Platon'un önce duyuşal şeyleri idealardan ayırdığını ve daha sonra duyuşal şeylerin isimlerini idealardan aldığıı söylediğini ifade eder. "...şeyler, kendileriyle aynı adı taşıyan idealardan pay almak suretiyle var olmaktadır" (Aristoteles, 2010: 110). Aristoteles, bu "pay alma" düşüncenin Pythagorasçıların, şeylerin, sayıların "taklit edilmesi" yoluyla var oldukları görüşünden gelen bir düşünce olduğunu ifade eder. Aristoteles, Platon'un Pythagorasçılardan farklı olarak tümelleri şeylerden ayırıp onlara kendi başlarına varlık atfettiğini ve bunun da sürekli akış halinde olan tek tek şeylerle idealar arasındaki ilişkinin, bir sorun haline geldiğini belirtir. Aristoteles Platon'un bu yaklaşımıyla tümeller ile tekillerin neredeyse aynı tür şeyler haline geldiğini söyler. Platon epistemik varlıklar olan tümelleri, kendi başına var olan İdealar olarak alarak ve bu ideaların duyuşal şeylerin varlık ve bilinme nedeni olduğunu söyleyerek "ti esti?" ile "ti esti to?" arasındaki farkı ortadan kaldırmıştır (Özcan, 2016: 18)

Platon'un idealar öğretisinden hareketle, sadece aklın kavradığı şeylerin ya da akılda var olan şeylerin, başka bir deyişle sadece düşünce/düşünsel olan şeylerin doğru ve gerçek olduğu sonucu çıkmaktadır. Nitekim akılda sadece düşünceler (idealar) bulunur. Yani sadece, hakkında gerçek bilgiye (episteme'ye) sahip olduğumuz şeylerin varlığından söz edebiliriz. Bu durumda Platon'a göre var olmak ile aklın nesnesi olmak bir ve aynı şeydir. Aristoteles, bu durumdan dolayı Platon'un varlık görüşünün yeniden ele alınması gerektiğini düşünmüştür. Duyusal olmayan şeyler ile duyuşal şeylerin varlık türleri ve varlık tarzları bakımından farkının ortaya konulması gerektiğini düşünen Aristoteles bunlar arasındaki ilişkinin doğru bir şekilde ortaya konulabilmesini kendi ontolojisinin temel sorunu haline getirmiştir (Özcan, 2016: 119).

Aristoteles, var olanın en genel anlamıyla ikiye ayrıldığını söyler. Bunlardan ilki "asıl anlamda var olanlardır. İkinci olarak da ilineksel anlamda var olanlar söz konusudur.

Asıl anlamda var olan da tür bakımından “duyusal olan” (madde içeren) ve “düşünsel olan”(duyusal olmayan ya da madde içermeyen) olarak ikiye ayrılır. Asıl anlamda var olanların bu iki türü de yapı bakımından farklı oldukları için kendi içlerinde iki alt gruba ayrılırlar. Duyusal olanlar (aistheton) kendi içlerinde, devinen ve oluş ve yok oluşa tabi olanlar ile devinen ve öncesiz-sonrasız olanlar olarak ikiye ayrılır. Düşünsel olanlar (noeton) ise kendi başına var olamayanlar (tek tek var olanlardan ayrı olarak var olamayanlar veya şeylerden soyutlamayla elde edilenler) ve kendi başına var olanlar olarak ikiye ayrılırlar. Düşünsel olanlar ya salt düşüncenin ürünüdürler ya şeylerden soyutlamayla elde edilirler ya da düşünce tarafından sadece kavranılırlar (Özcan, 2010: 20).

İlineksel olanı bir kenara ayırıp sadece asıl anlamda var olanları göz önüne alarak konuşacak olursak, varlık türlerinin bu şekilde belirlenmesinde ilk ölçüt yapısında madde bulundurmamak ve bulundurmamaktır. Maddi olan her şey devinir; buna göre de ikinci ölçüt, devinimli olmak (madde içermek) ve devinimsiz olmaktır (düşünsel olmak, madde içermemek). Devinimle bağlantılı olarak üçüncüsü oluş ve yok oluşa tabi olmak ve tabi olmamaktır. Dördüncü ve açar (anahtar) ölçüt ise kendi başına var olabilmek ve kendi başına var olamamaktır. Aristoteles ontolojisinde asıl anlamda var olduğu söylenen herhangi bir şeyi bu ölçütlere göre iki temel varlık türünden birisine ya da bunların alt-türleri çerçesine yerleştirebiliriz. Aristoteles, var olanı türlerine ayırırken aynı zamanda bir ayırım daha yapar. Var olanlar var olma tarzları bakımından da farklıdır. Var olma tarzı bakımından varlıklar üçe ayrılır: Olanak halinde (dynamei) var olanlar, amacını kendi içinde taşıyarak (entelekheia) var olanlar ve etkinlik halinde (energeia) var olanlar (Özcan,2016: 20).

Aristoteles’in var olanları bu şekilde kategorize etmesi, ontolojinin kendisine konu edineceği nesne alanının sınırlarını belirlemiştir. Ayrıca bilgi söz konusu olduğu zaman her varlık alanında aynı şekilde bilgiyi aramamız gerektiği de bu sınıflandırma ile gerekçelendirilmiştir. Ontolojinin konusu Aristoteles’e göre “asıl anlamda var olan”dır. Fakat Aristoteles’in asıl anlamda varlık ile neyi ifade ettiğini incelemeyen önce felsefi kuramında önemli yer tutan kategorilerini ve töz anlayışı ortaya koymak gerekir.

2.2.1. Kategoriler

“‘Kategorien’ sözcüğü ‘yüklemek’ demektir ve Topika’da Aristoteles kategorileri, yüklemelerin bir sınıflandırılması olarak olgusallaşması içindeki varlığı düşünmemizin yolları olarak gördü” (Copleston, 2013: 20). Aristoteles, bir sözcüğün ancak kendisiyle ifade edilmek istenen gerçeklikle ilişkilendirildiğinde doğru kullanılmış olduğunu düşünür. “Kategoriler, yüklem türlerinin sınıflandırılmasıyla ilgilidir (kategori, Aristoteles’te yüklem sözcüğünün karşılığıdır)” (Barnes, 2002: 64). Aristoteles’e göre bir

sözcüğün anlamı belirsiz veya muğlak ise veya bir sözcük birden çok şeyi anlatmak için kullanılıyorsa onun çeşitli anlamlarının birbirlerinden dikkatlice ayırıt edilmesi gerekir. “Kategoriler adlı eserini var olmanın ne olduğu, ne anlama geldiği konusundaki çeşitli düşünceleri tartışmaya ayırır ve işte bu bağlamda, meşhur kategoriler öğretisini ortaya koyar” (Cevizci, 2011: 116). Aristoteles ilk kategori olarak “töz”ü gösterir. Töz, var olmak ve kendi varlığını devam ettirmek için başka bir şeye ihtiyacı olmayan dayanaktır. Ayrıca Aristoteles’e göre töz, metafiziksel açıdan özelliklerin taşıyıcısı mantıksal olarak da yüklemelerin kendisine izafe edilebildiği öznedir. Tözün dışın da dokuz kategori daha vardır fakat bu geriye kalan tözler, toplam ilinekler olarak anlaşılmıştır. Bunlar, ancak töze bağlı olarak var olabilirler.

Aristoteles, geri kalan dokuz kategoriyi, töz-ilinek kavrayışı içinde şöyle sıralar: Var olanların birliğini ver art arda gelişini ifade eden nicelik(iki dirsek uzunluğunda); bir töz ya da şeyin nasıl olduğunu bildiren nitelik:(örneğin; beyaz); varlığı başka şeylere bağlı olanın durumunu ortaya koyan bağıntı(örneğin; çift); “nerede?” sorusunun cevabı olan kategori olarak mekân ya da yer(örneğin; Lise’de); “ne zaman?” sorusunun yanıtı olan kategori olan zaman (örneğin; dün); bir şeyin kendisinin ya da belirli parçalarının içinde bulunduğu mekânın belirli parçalarıyla hizalı ve uyuma içinde olması anlamında durum(örneğin; oturmaktadır); bir şeyin başka bir şeyle olan belli bir ilintisi olarak sahip olma(örneğin; ayakkabılı); etki eden bir şeyin başka bir şeyi etkilediği zaman, etki edene arız olan durum olarak etkinlik(örneğin; kesiyor); etkiye maruz kalan şeyin durumunu ifade eden edilginlik (örneğin; kesiliyor) (Cevizci, 2011: 117).

Aristoteles Platon’un duyular dünyası olarak söz ettiği bu dünyada gerçekten var olanın tümeller olmayıp şu diye gösterebildiğimiz bireyler veya tözler olduğunu ortaya koyar. Töz kategorisi önermede özne durumunda iken diğer tüm kategorilerde yer alan terimler, genellikle önermenin yüklemi durumundadırlar.

Ama Aristoteles bu alanda belli bir karışıklık yaratmıştır. Mantığın birinci kitabı olan Kategoriler’de deyi formlarını açıklarken, töz kategorisini ele aldığı anda, tözleri, birincil töz ve ikincil töz olarak ayırmıştır. Birincil töz somut bireysel varlıklardır. ‘Şu masa’, ‘şu kitap’ veya ‘Sezar’ gibi. Ama ikinci tözlerin, bir önermenin hem öznesi hem de yüklemi olabileceğini dile getirmiştir (Çelik, 2010: 96).

Aristoteles’in ikincil töz ile kastettiği kavramlardır. Nitekim bir tümel kavramın kimi kullanımlarda özne iken aynı tümel kavramın başka bir tümcede yüklem olabildiğini görmekteyiz. Sözelimi; “insan ölümlüdür” tümcesinde “insan” özne durumunda iken

“Sokrates insandır” tümcesinde “insan” kavramı yüklem durumundadır. Tz dışında kalan diğer dokuz kategorinin, birincil tzn özne olduğu cümlelerde yüklem konumunda olduğunu görmekteyiz. Yani bizler tz dışındaki diğer kategoriler ile öznenin (birincil tzn) niteliğini, niceliğini, yerini, zamanını vb. iyeliklerini ifade ederiz. Bu durumda Aristoteles’in anlayışında her zaman için özne durumunda olan tz birincil töz olarak nitelendirilen tekillerdir. Aristoteles’e göre belirli bir varlığın var olabilmesi için öncelikle tze ihtiyaç vardır. Çünkü sadece tekiller (tek tek tözler) zihinden bağımsız bir şekilde var olabilirler. Yani bir Şeyin var olabilmesi için tz olması gereklidir fakat herhangi bir Şey, yalnızca bir töz olarak var olamaz, var olabilmek için ilineksel biçimlere sahip olmalıdır. Sözgelimi bir kalem herhangi bir renge sahip olmadan var olamaz. Kalem renge sahip olabilmesi için bir mekân ve niceliğe de sahip olması zorunludur.

Aristoteles’e göre kategoriler bizlerin düşünme yollarını da nitelemektedirler. Nitekim bizlere, var olana yönelik hangi açılardan düşünebileceğimizi kategoriler göstermektedir. Çünkü bizler bir varlığa yöneldiğimizde onu ancak niteliği, niceliği, durumu veya geriye kalan kategorilerden biri veya birkaçı ile düşünmek zorundayız. Aynı zamanda kategoriler vasıtasıyla düşündüğümüz bu tözleri ifade ederken de yine aynı kategoriler yardımıyla bunu yapma olanağı bulmaktayız.

Felsefe kuramını oluştururken Aristoteles kategorilere, mantık ile metafizik arasındaki köprüyü olma görevi yüklemiştir. Nitekim kategorilerin mantıksal olmalarının yanı sıra ontolojik bir boyutunun da olduğunu görmekteyiz. Fakat kategorileri, varlığın da kategorileri olarak gördüğümüzde ikincil tözlerin var olma biçimi bir problem olarak karşımıza çıkmaktadır. Çünkü evrende tekillerin(birincil tözlerin) bulunduğu tarzda, tümellerin (ikincil tözlerin) aynı şekilde bulunmadığı oldukça açıktır. Bu durumu inceleyebilmek adına Aristoteles’in tz anlayışını incelemek gerekir.

2.2.2. Tz Anlayışı

Tz kavramının, Yunanca karşılığı “ousia”dır. Aristoteles felsefesinde tzn birbiriyle bağlantılı iki farklı anlamda kullanıldığını görmekteyiz. İlk anlamıyla tz, asıl var olana karşılık gelmektedir (protai ousiai). Tzn bu karşılığı daha çok ontolojik bir anlam taşırken ikinci anlamı daha çok epistemolojik bir anlama sahiptir. Nitekim ikinci anlamdaki tz; bir Şeyi o Şey yapan Şey, o Şeyin z, formu veya niteliğidir (ousiai deuterai). Birinci anlamıyla ontolojik bir vurgu içeren tz, var olmak için herhangi başka

bir şeye ihtiyaç duymayan bağımsız bir şekilde kendi başına var olabilen “asıl var olan”dır. İkinci ve epistemolojik töz ise, var olan şeye bütünlüğünü, adını ve anlamını veren şeydir yani o şeyin özüdür. Tözün söz konusu her iki anlamı da aynı şeye ilişkindir.

Hem asıl anlamda var olan bir şey tözdür, hem de aynı şeyin ne olduğunu bildiren bir şey tözdür. Birinci anlamı daha çok ontik gönderimler içerirken, ikinci anlamı bilmeye, o şeyin neliğinin bilgisine ulaşmayla bağlantılıdır (Özcan, 2016: 43)

Söz konusu ontolojik ve epistemolojik töze örnek vermek gerekirse; sözgelimi tekil olan “Sokrates” ontolojik anlamda asıl var olandır ve bu anlamda tözdür. “İnsan” ise tekil olanın ne olduğunu ifade eden epistemolojik anlamdaki tözdür. Aristoteles, söz konusu epistemolojik tözlere ikincil tözler adını vermiştir. Aristoteles, gerçekten var olanın birinci dereceden tözler olduğunu ortaya koymuştur fakat ikincil töz olan tümellerin de varlığını yadsımamıştır. Birincil tözler, formların kendilerinden yapılmış soyutlamalar olduğu bireysel varlıklardır. Sözü edilen bu bireysel varlıklar, tek tek insanlar, bitkiler, tikel kayalar ve hayvanlar gibi düşünülmelidir. Aristoteles’e göre bu bireysel varlıklar bileşik bir yapıya sahiptirler. Bireysel varlıkların form ve madde gibi iki unsuru vardır. Madde, en basit ifadeyle bireysel tözün kendisinden yapılmış olduğu dayanak ya da malzeme iken form da o şeyin sahip olduğu fiziksel şekil, yapı, düzenleme ya da işlevdir. Yani o şeyi her ne ise o şey yapan şeydir. Madde ve form Aristoteles felsefesinde iki ayrı şey olarak gözükse bile, O madde ve formun birbirinden ayıramayacağını söyler. Nitekim maddesiz bir form ve formsuz madde söz konusu olamaz. Var olan her şey madde ile formun bir birliği, somut bir birey olarak var olur. Aristoteles’in tözü bu şekilde açıklamasından dolayı sözü edilen formların dışında yani duyuşal âlemin dışında olan bir idealar dünyası söz konusu olamaz. Aristoteles’e göre form, ayrı bir âlemde değil, tözün bileşenlerinden biri, bireysel tözde cisimleşmiş öz olarak var olur. Aristoteles doğada var olan her şeyin madde ve formdan meydana geldiğini, dört elementin de aynı duruma tabi olduğunu ifade eder. Örneğin ateşin formu sıcak ve kuru olmasıdır. Buna karşın toprağın formu soğuk ve ıslak olmasıdır. Onların maddeleri ise Aristoteles’in ilk madde (prote hyle) adını verdiği, tamamen belirsiz ve yapısız olan bir madde türüdür. Madde ve form öğretisinde Aristoteles formu, şeylerdeki bilinebilir öğeye karşılık geldiğini söyler. Maddeyi ise, şeylerin insan zihni tarafından ayırt edilemeyen, yapıdan ve belirlemeden

yoksun bilinemez bileşeni olarak ortaya koyar. Buradan hareketle Aristoteles'in varlık anlayışında, formun, bireyi diğerlerinden ayıramayacağı ve bireyselleştirici ilkenin madde olduğu sonucu çıkmaktadır. Sözelimi tam olarak aynı şekle sahip olan iki sandalyeyi birbirinden farklılaştıran şey kendisinden yapılmış oldukları şeydir yani maddedir (Cevizci, 2011: 128-129).

Aristoteles'in kategori ve töz anlayışını ortaya koyduktan sonra "asıl anlamda varlık" ile neyi belirtmek istediğini daha açık bir şekilde ifade edebiliriz.

2.2.3. Asıl Anlamda Varlık

Öncelikle ifade edilmesi gereken şey, asıl anlamda var olmanın her zaman için aynı şekilde kullanılmadığıdır. "Aristoteles varlığın çok anlamlı bir terim olmasını ontolojisine de taşır" (Erkızan, 2012: 31). Nitekim asıl anlamda var olma farklı derecelere sahiptir. Asıl anlamda var olan şeyler Aristoteles felsefesinde ikiye ayrılır. Bunlar "entelekheia" halinde yani amacını kendi içinde taşıyarak var olanlar ve madde olarak var olanlardır. "...çünkü varlığın iki anamı vardır: Tam fiil (entelekheia) olarak varlık ve madde olarak varlık" (Aristoteles, 2010: 539). Aristoteles'in sözünü ettiği madde olarak varlık, kuvve olarak varlıkla özdeştir. Öncelikle asıl anlamda var olanlar, duyuyla algılanabilen tek tek şeylere karşılık gelmektedir. Bunlar dört element ve bu dört elementin oluşturduğu diğer tekil şeylerdir. Fakat Aristoteles'in ikincil tözlere de gerçek bir var olma atfettiğini belirtmek gerekir. Söz konusu tözlerin ikisi de gerçek anlamda vardır fakat bunların var olma tarzları birbirinden farklıdır. Aristoteles'in asıl anlamda var olandan kastettiği daha önce de ifade ettiğimiz gibi tözlerdir. "Bundan dolayı asıl anlamda varlık, yani herhangi bir anlamda varlık değil, mutlak anlamda varlık, ancak töz olabilir" (Aristoteles, 2010: 307).

...Diğer var olan şeyler bu tekle çeşitli bakımlardan girdikleri ilişkiler sonucu, örneğin bu tekin hareket ettirici nedeni olarak ya da bu tekin kategorilerde dile getirilen çeşitli belirlenimleri olmaları bakımından var olduğu söylenen şeylerdir. Ancak, bunların hepsi de aynı yapıda değildir; bir kısmı meydana gelip yok olurken, bir kısmı öncesiz ve sonrasız olarak var olmaktadır (Özcan, 2016: 29).

Böylece Aristoteles'in varlık felsefesini ortaya koyarken onun varlıktan neyi anladığını, hangi varlıkların bilgiye konu edinilmesi gerektiğini daha anlaşılır hale

getirdik. Aristoteles'in mantık anlayışını da incelemek, kendisinin kavrama dair görüşlerini ortaya koymak adına faydalı olacaktır.

2.3. Varlığın Bilgisi ve Anlamı

Aristoteles'in mantığında en önemli görevin, tümel (universalis) ile tekil (singularis) arasındaki ilişkiyi doğru belirlemek olduğunu ifade etmiştik. Aristoteles, Sokrates'in "doğru bilgiye kavramla varılır" ilkesini benimsemiştir. Aristoteles'e göre İdea, tümel gerçek varlıktır. Dolayısıyla algılanan tek tek şeyler tümel ile tümele dayanarak kavranmalı veya açıklanmalıdır. Bilimin yapması gereken, kavram olarak bilinmiş ve nedenlerin kendisinde toplandığı tümel 'den tekil olanın yani tek tek algılananların nasıl sonuç olarak çıktığını ortaya koymaktır. Ayrıca Aristoteles felsefesine göre tümel, bilimsel tanıtlamanın da temelini oluşturmaktadır. "Tanıtlama, bir iddianın doğruluğu için bir dayanak, bir kanıt (logos, ratio) göstermektedir. Bu dayanak da, ancak tekilin bağlı olduğu tümelde bulunabilir" (Gökberk, 2016: 71). Aristoteles için bu noktada amaçlanan tümel'i bilmek değildir, tümeli bilmek tekil'i anlamak için bir araçtır. Tümelden hareketle tekili kavradığımız an bilgi de tamamlanmış olur çünkü bilimin asıl amacı, tekil'i kavramaktır (Gökberk, 2016: 78).

Aristoteles Metafizik 'in girişinde; "Bütün insanlar doğal olarak bilmek isterler. Duyularımızdan aldığımız zevk bunun bir kanıtıdır" (Aristoteles, 2010: 75) diyerek bilginin duyuyla başladığına işaret etmektedir. Nitekim insanların doğal olarak bilme isteklerine Aristoteles kanıt olarak duyulardan alınan zevki göstermektedir. Aristoteles'in bu ifadesinden, duyularımız ve onların aracılığıyla algılarımızın bilmeye yönelik ilk süreci oluşturdukları sonucunu çıkarmak pek de zor değildir. Böylece Aristoteles gerek hocası Platon'dan gerekse de duyu bilgisini tamamen saf dışı bırakan diğer filozoflardan ayrılmıştır. Çünkü Aristoteles bilgiyi salt akıl ürünü olarak görmemiştir. Fakat bilgiyi tamamen duyu bilgisine ve öznel yargıya bağlayan deneyci veya duyumcu anlayışı da benimsememiştir. Çünkü Aristoteles bilgiyi her ne kadar duyu algılarıyla başlatsa da bu sürecin zihin tarafından nesnelere kavramlaştırılması ile devam ettiğini öne sürmüştür.

Aristoteles'e göre mantık, gerçeklik üzerine kesin bir dille nasıl konuşabileceğimize ve bu anlamda bilimsel olanı nasıl elde edebileceğimize dair bizleri bir aydınlatma sorumluluğuna sahiptir. Nitekim bilimler doğru önermelerden oluşurlar.

“Aristoteles’e göre, doğru önermelerin bir görevi de nesnenin ya da olan-bitenin nedenini gösteren önermeler olarak iş görmektir” (Özcan, 2016: 98).

Aristoteles, bilimsel bilginin salt algı ile elde edilmesinin mümkün olmadığını düşünür. Salt duyuyla gelen bilgi, bütünü kapsamamaktadır. Oysa bilimsel bilgi bütüncül ve kesin bilgidir. Bu türden tümel bilgi ancak tanıtlama yoluyla mümkün olabilir. Tanıtlama ile elde edilen bilgi, zorunlu öncüllerden hareketle zorunlu sonuç çıkarma şeklinde elde edildiği için kesin olmakla beraber doğru olmak durumundadır. Çünkü tanıtlama, varlığın(nesne edinilen şeyin) nedenini göstermektedir. Bu nedenle Aristoteles için bilgi ancak tümdengelim akıl yürütmeye mümkündür.

Aristoteles’in bilgi felsefesine bakıldığında, bilginin tümel olanın veya formun bilgisi olduğu anlayışı öne çıkmaktadır. Bu nedenle bilgi, formlar arasındaki özsel bağlantılara dair bir kavrayıştan meydana gelir.

Aristoteles’in gözünde bir şey hakkında doğru bir bilgiye sahip olmak, o şeyin türler ve cinsler hiyerarşisi içinde bir yere, bir tür ve cins içine yerleştirebilmek ve dolayısıyla neyin onun için özsel olduğunu bilmektir; bu ise özsel tanım yoluyla olur (Cevizci, 2000: 81).

Buradan hareketle Aristoteles için bir şeyi bilmenin yolu, o şeyin nedenini ortaya koymaktan geçer ve bizler ancak nesne edindiğimiz şeyin nedenini doğru kavrar ve onun tanımını ortaya koyarsa onu bilmeye vakıf olmuş oluruz. Nitekim daha önce de belirttiğimiz gibi bir şeyin nedenini bilmek, onu tanımlamaktan geçer ve tanım nihai olarak o şeyin “kavram”ına götürür.

2.4. Aristoteles Felsefesinde Kavramın Anlamı ve Hakikati

Aristoteles, hocası Platon’un duyulabilir nesnelere ayrı ve üstün bir gerçek düşünülebilir varlıklar (idealar) âlemi ortaya koymasını ve bu anlayıştan hareketle temellendirdiği deneme ötesi (transcendant) ilim anlayışını eleştirmiştir. Buna karşılık yine madde ve şekilden ibaret olarak varlığı kabul etmiştir. Fakat yine ilim için gerekli bir bilgi olmakla beraber duyuların verilerinden başka bir bilgisi olmayan tekil (l’individuel)ler içinde bütüncül (l’universal)ü; böylece öz (l’essence)ü veya kavramı kabul eder. Tekil nesnelere varlıklarını kabul eden Aristoteles dolayısıyla “öz”ü kavramakla, varlığı özden önce saymakla realist ve immanent bir ilim anlayışını ileri sürer. Böylece gerçek varlık olan tekili açıklayanın bütüncül olduğunu ifade etmekle de kavramcı görüşünü tamamlar (Aristoteles, 1963: i).

“Aristoteles için kavram, objenin tanımının bir kelime ile ifadesidir” (Öner, 1991: 16). Aristoteles felsefesinde bir şeyi bilmek, o şeyin nedenini bilmeye eşdeğerdir. “Çünkü bir şeyin niçin’i sonuçta onun tanımına /kavramına indirgenir ve nihai ‘niçin’ bir neden ve ilkedir. Bir diğer anlamda neden, madde veya dayanaktır”(Aristoteles, 2010: 89). Bu noktada Aristoteles’in kavramı tanıma indirgediğini görmekteyiz. Aristoteles tanımı; "bir şeyin ne olduğunu açıklayan söz" şeklinde tanımlamaktadır (Aristoteles, 1989: 106). Bu bağlamda Aristoteles kavramı epistemolojik anlamda irdelemiştir. Nitekim bir şeyin kavramı, o şeyin bilgisine işaret etmektedir. Aristoteles kavramı incelerken, genel kavramlar olarak bilinen tümeller bağlamında konuyu değerlendirmiştir. Bu yüzden de tümellerin zihinden bağımsız bir gerçeklik teşkil edip etmediği hususu üzrinde durmuştur. İslâm mantıkçıları da tanımı "kavl-i şârih" yani "kavramın anlamını açıklayıcı söz" olarak nitelemiştir (Emiroğlu, 1999: 90). Tanım, konusu itibariyle bir bilgi olup Aristoteles’in dediği gibi bir şeyin ne olduğunu ortaya koyar. Bunu yaparken de tasavvurların ve kavramların araştırılmasına başvurur. Nitekim mantıkta “tasavvurlar”ın hedefi, tanımlara ulaşmaktır. Tanımda hüküm verilse de bu işlem kavramı tanımak için yapılır.

Antik dönem Yunan felsefesinde filozoflar, özellikle de Aristoteles günlük dilde kullanılan bazı sıradan kelimelere felsefî bir içerik yükleyerek kavram oluşturmayı hedeflemiştir. Örneğin hyle kelimesi başlangıçta “orman, odun, kereste ve fundalık” anlamında, sonra da “işlenmiş madde” anlamında kullanılmıştır. Aristoteles ise, ifade edilen bu anlamları aşarak onu teknik bir terim olarak “şekillenmemiş madde” anlamında kullanmıştır. Bu durum Arapçada da görülmüştür. İslam filozofları o dönem kavram arayışında düşündükleri anlamı, Arapça olarak dile getirebilmek için adeta bulabildikleri yerden ödünç terminoloji almışlardır. Örneğin Farsça bir kelime olan ve “mücevher” anlamına gelen cevher, İngilizcedeki substance, Türkçedeki öz, töz karşılığında kullanılmıştır. Kindî Arapçada “balçık” ve “çamur” anlamında kullanılan et-tîn ve et-tîne kelimesine, Hudûd’unda felsefî bir içerik kazandırarak “şekillenmemiş madde” anlamını da yüklemeye çalışmıştır.(Uysal, 2016: 4).

2.5. Varlık ve Kavram İlişkisi Bağlamında Gerçeklik ve Hakikat

Aristoteles felsefesinde var olana dair soruşturma, sadece kavramsal veya analitik bir soruşturma değildir. Var olana dair soruşturma daha ziyade ontolojik anlamda bir

soruşturmazdır. Bundan dolayı Aristoteles “kavram olarak varlık” üzerinde pek durmamıştır. Fakat ontolojik anlamda olmasa da epistemolojik anlamda kavram Aristoteles felsefesi için kilit bir rol oynamaktadır. Kavram olarak varlık, var olan şeylerden bağımsız düşünülemez. Nitekim böyle bir düşünce mümkün değildir. Çünkü Aristoteles’e göre varlık; bir kavram, sözcük veya terim olarak alındığında o bir töz veya cins değildir ancak her şeye yüklenebilen en temel yüklemidir.

Çünkü varlık ve Bir, var olan her şeyi kapsar ve doğaları gereği ilk olduklarından, Parmenides’in yaptığı gibi, ilkeler olarak alınırlar; bunlar yok olduğunda her şeyin yok olduğu düşünülür; çünkü her şey vardır ve var olan bir olandır, bir olan da var olandır (Metafizik: 1061a 18). Fakat diğer taraftan da Varlık ve Bir’i cinsler olarak alırsak, hiçbir cins kendisine ilişkin türsel ayrımların yüklemi olamaz, örneğin insanın türsel ayrımı akıldır ve akıllı olmaya hayvan olmayı yükleyemezsiniz; hayvan olmak, insan türüne yüklenebilir, ama onun türsel ayrımına değil. Buna karşılık, Varlık ve Bir (var olan) her şeye yüklenir. Öyleyse Varlık ve Bir cins olamaz, ilke de olamaz (Metafizik: 1053b 25; 1059b 30). Varlık, bir şeyin yokluğunun karşıtı olarak var olduğunu dile getirir. Bir şeyin varlığından ya da yokluğundan söz ederiz. Dolayısıyla terim olarak varlık: Var olan her şeye yüklenen en genel tümeldir; şeylerin dışında, kendi başına bir varlığı yoktur (Özcan, 2016: 21-22).

Bu noktada Aristoteles’in daha önce Platon ile başladığını ifade ettiğimiz tümeler tartışmasına dâhil olduğunu görmekteyiz. Nitekim Platon tümelerin başka bir âlemde (idealar âleminde) var olduğuna ve birer gerçekliğe sahip olduğunu söylemişti. Aristoteles ise burada, en genel tümel olan “varlık”tan söz ederken onun, her şeye yüklenebileceğini ifade eder. Fakat buna rağmen en genel tümel veya kavram olan varlık dahi şeylerin dışında kendi başına bir varlığa sahip değildir. Burada Aristoteles’in kavramın, tek tek tözlerden ve tözlerin özsel yapılarından elde edildiğini fakat bunların varlıklarının zihinde bir yer edindiğini söylemektedir. Daha açık bir şekilde ifade etmek gerekirse Aristoteles, kavramın veya tümelin, tek tek nesnelere yani tikellerden bir soyutlama yoluyla elde edildiklerini ve onların varlıklarının zihinden bağımsız bir gerçeklik olmadığını ifade eder. Platon’un kavram realizmi yerine daha ılımlı ve daha orta yolcu bir açıklama geliştiren Aristoteles bu bakışıyla, tümeler tartışmasında “ılımlı realizm” olarak bilinen düşünce geleneğinin başlatıcısı olmuştur. İlimli realizm, tümelerin varlığını kabul ederken bu varlığı nesnelere varlığı gibi bir varlık değil, nesnelere soyutlama yoluyla elde edilmiş zihindeki bir var olmadan yana tavır alır. Bunların dışında tümelerin bir gerçekliğinin olmadığını savunan ve onların birer addan başka bir şey olmadığını savunan “nominalizm” olarak adlandırılan bir yaklaşım söz konusudur. Aristoteles’e göre de Platon’un ortaya koymuş olduğu idealar vardır. Fakat

bu idealar başka bir âlemde değil bu dünyadaki varlıkların için de yer alan özdür (ousia). Öz ise “birbirine benzeyen varlıkları benzer yapan ya da bir grubun üyesi olan bireyleri o grubun üyesi yapan ortak nitelik ya nitelikler toplamıdır” (Özcan, 2016: 91). Sözü edilen bu öz veya ortak nitelik(ler) nesnenin kendisi kadar gerçektir. Fakat bu tümellerin, varlık alanındaki nesnelere sadece var olma tarzları veya biçimleri farklıdır. Nitekim bir şeyin başka bir şeyle aynı oranda varlığa sahip olması onunla aynı tarzda varlığa sahip olmasını zorunlu kılmaz. İlimli realizm de ismini bu anlayıştan almaktadır. Aristoteles bu ideaları “form”, “töz” veya “ikincil töz” olarak adlandırmaktadır.

Aristoteles’in ortaya koymuş olduğu bu anlayıştan hareketle; O’nun gerçeklik ile hakikat arasında bir ayırım yaptığını, iki kavramın oldukça farklı bağlamlarda incelenmesi gerektiğini bizlere göstermektedir. Nitekim Aristoteles felsefesinde gerçek, ontolojik bir kavram iken hakikat epistemolojik bir kavramdır. Çünkü gerçek, insandan bağımsız bir şekilde var olma imkânına sahiptir. Ancak hakikat, insanın gerçeğe yönelmesi ve onu olduğu gibi doğru bir kavrayışı ile ortaya çıkar.

Bu nedenle varlığa yönelik hakikat söz konusu olamayacağı gibi bilgiye yönelik gerçeklik de söz konusu olamaz. Bizler Aristoteles felsefesinde varlıkta gerçeği bilgede ise hakikati sorgulamalıyız.

Tümeller tartışması, Aristoteles sonrası süreçte Ortaçağ’da özellikle 11 ve 12. yüzyıllarda doruk noktasını bulmuş bir problemler yumağıdır. Problemin bu denli bir sorun haline gelmesinde Porphyrios’un Isagoge adlı eseri etkili olmuştur. Porphyrios, bu eserinde, tümel (katholou) olarak anılan ve Aristoteles’in ikincil töz adını verdiği tür ve cinslerin durumunu sorgulamaktadır. Tümellerin var olup olmadığı, var ise nerede bulunduğu, maddi olup olmadığı türünden soruları içinde barındıran Isagoge’nin çeşitli yorumları, tümeller tartışması denilen problemin daha önemli bir sorun haline gelmesine sebep olmuştur. . Ortaçağın Skolastik Hristiyan felsefesinde Platon’un ortaya koymuş olduğu “kavram realizmi” görüşünü sürdüren Aziz Augustinus ve Anselmus gibi önemli isimler olmuştur. Tümellerin var olduğunu ama nesnelere dışında veya üstünde değil, içinde bulunduğunu ve onlara bağımlı olduğunu savunan, yani nesnelere ilişkileri bakımından, tümellerin aşkın (transcendent) olmayıp içkin (immanent) olduklarını öne süren ve Aristoteles’in yolundan giden Abaelardus, Albertus Magnus ve Thomas Aquinas gibi düşünürlerdir. Bu görüşe de “kavramcılık”, “konseptualizm” veya “ılımlı realizm” adı verilmektedir. Platon’un kavram realizmi görüşüne karşı çıkan Roscelinus ve

Ockhamlı William gibi düşünür ise nominalistler veya adcılar olarak bilinirler. Çünkü bu düşünürler, ideaların gerçek olmayıp birer addan ibaret bulunduğunu söylüyorlardı.

Bu bağlamdaki tartışmalar, skolastiğin temellerini sarsmış ve çöküşünün ön koşullarını hazırlamıştır, çünkü tümeller gerçek sayılmazsa başta Tanrı kavramı olmak üzere dinsel dogmaların hiçbir gerçeklikleri kalmaz.

Problemin bu bağlamda ele alınıp değerlendirilmesi felsefenin Ortaçağ'da farklı alan ve problemlere yoğunlaşmasına engel olmuştur.

SONUÇ

Kavram ve kavramın mahiyetine yönelik incelemeler felsefe ve bilhassa mantık felsefesi için oldukça önemli bir yer teşkil etmiştir. Nitekim kavramlar diğer tüm disiplinlerin ve felsefenin sürdürülebilir olmasını sağlamıştır. Bu nedenle kavram meselesine yönelik Antikçağ 'da ilk belirlenimler ortaya çıkmaya başlamıştır. Antik dönem filozofları için bir şeyi bilmek, o şeyin kavramına sahip olmakla bir tutulmuştur.

Kavramın ne olduğu ve ona yönelik tanımın nasıl olması gerektiği hususunda çeşitli farklılıklar ortaya çıkmıştır. Tüm bu farklılıklara rağmen kavramın Aristoteles tarafından “bir şeyin veya nesnenin zihindeki tasavvuru” olarak belirlenmesi oldukça etkili olmuş ve birçok filozof tarafından kabul görmüştür. Fakat kavramın bu şekilde tanımlanması ve kabul görmesi kavram hakkındaki problemi ortadan kaldırmaya yetmemiştir. Nitekim Platon'la başlayarak tüm felsefe tarihi boyunca gündem oluşturmuş olan “tümeller tartışması” doğrudan kavrama dair bir problemdir. Tümellerin veya kavramların zihinden bağımsız bir gerçekliğinin olup olmadığı hususunda üç farklı fikir ortaya çıkmıştır. Bunlardan birincisi; kavramın veya tümelin tıpkı tekil şeyler gibi zihinden bağımsız bir gerçekliğe sahip olduğunu savunan “kavram realizmi”dir. Bu konudaki ikinci yaklaşım ise kavram realizminden daha ılımlı bir yaklaşım sergileyen ve tümellerin, tekillerden soyutlama yoluyla elde edildiğini ve bu bağlamda tümellerin zihinde var olduğunu savunan “ılımlı realizm”dir. İlimli realizm Aristoteles'in kavram hakkında ortaya koymuş olduğu yaklaşımdır. Üçüncü ve son olarak da kavramın veya tümelin herhangi bir gerçekliğinin bulunamayacağını ve onların birer “ad”dan ibaret olduğunu savunan “nominalizm”(adcılık) karşımıza çıkmaktadır.

Felsefe tarihinin en büyük filozofu olarak değerlendirilen Aristoteles de kavram meselesi üzerinde önemle durmuştur. Çünkü Aristoteles, felsefenin en temel alanları olarak görülen varlık ile bilgi kuramlarını temellendirirken “kavram”a özel bir önem atfetmiştir. Nitekim Aristoteles, tüm epistemolojisini “tümel” ve “kavram” üzerine inşa etmiştir. Gerçekliğin varlık alanında olduğunu ve gerçek olanın tek tek şeyler olduğunu savunan Aristoteles, söz konusu gerçeklerin bilgisini ise onların kavramlarında yani tümellerde aramıştır. Aristoteles, hocası Platon'un asıl var olanların idealar olduğunu ve bu ideaların başka bir yerde gerçekliğe sahip olduğu tezine karşı çıkmıştır. Çünkü

Aristoteles'e göre Platon'un idea olarak adlandırıldığı şey bu dünyada bizzat tözlerin içindedir.

Bilgi söz konusu olduğunda ise Aristoteles'in, bilgiyi duyularla başlattığını fakat kavramanın ve kavramsallaştırmanın akıl ile mümkün olduğunu savunduğunu görmekteyiz. Bu bağlamda birincil dereceden töz olarak nitelendirilen tek tek varlıklar "gerçek" olmakla beraber söz konusu gerçeklerin özünü ve nedenini anlamak onların bilgisini bizlere vermektedir.

Görülmektedir ki Aristoteles gerçek ile hakikati net bir şekilde birbirinden ayırmıştır. Çünkü Aristoteles gerçeği ve gerçekliği varlıkta bulmuştur. Nitekim ona göre "asıl anlamda varlık" birinci dereceden tözlerdir yani tekil nesnelere. Aristoteles gerçekliği ontolojik anlamda değerlendirdiği yerde hakikati özneye ve onun bilme edimine bağlı olmasından dolayı epistemolojiye ait kılmıştır. Çünkü hakikat, hem konu edinilen nesnenin bizzat olduğu gibi olmasını içinde barındırırken hem de öznenin söz konusu nesneyi ve onun hakkındaki her şeyi olduğu gibi kavramasını da gerekli kılar.

Son olarak Aristoteles'in gerçeklik ile hakikat arasında yapmış olduğu bu ayrımın oldukça önemli olduğunu ifade etmek gerekir. Hakikat bir anlamda "kavram" meselesidir. Çünkü bizler gerçek hakkında tam ve doğru bir kavrayışa sahip olmakla ve Aristoteles'in ifadesiyle onun "niçin"ini bilmeye onun kavramına sahip olabiliriz. Bir şeyi bilmek ise onun kavramına sahip olmayı gerektirir.

KAYNAKÇA

- Çüçen, A.Kadir Çüçen,Zeynep Zafer, Adnan Esenyel. (2011). *Varlık Felsefesi*. İstanbul: Ezgi Kitabevi.
- Aristoteles. (1963). *Organon I Kategoriler*. (H. R. Atademir, Çev.) Ankara: MEB Yayınları.
- Aristoteles. (1989). *Organon IV. İkinci Analitikler*. (H. R. Atademir, Çev.) İstanbul: M.E.B. Yayınları.
- Aristoteles. (2010). *Metafizik*. (A. Arslan, Çev.) İstanbul: Sosyal Yayınları.
- Aristoteles. (2018). *Yorum Üzerine*. (S. Babür, Çev.) Ankara: İmge Kitabevi.
- Arslan, A. (2007). *İlkçağ Felsefe Tarihi: Aristoteles*. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Aydın, M. (2011). *Güncel Kültürde Temel Kavramlar*. İstanbul: Açılım Kitap.
- Barnes, J. (2002). *Aristoteles*. (B. Ö. Düzgören, Çev.) İstanbul: Altın Kitaplar.
- Birand, K. (1958). *İlkçağ Felsefesi Tarihi*. Ankara: Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları.
- Bozkurt, Ü. B. (2018). Kavram, Kavramsallaştırma Yaklaşımları ve Kavram Öğretimi Modelleri: Kuramsal Bir Derleme ve Sözcük Öğretimi Açısından Bir Değerlendirme. *Dil Dergisi*, 7.
- Bravo, I. B. (2000). Antikçağ'da Varlık ve Bilgi Problemleri Üstüne. *Süleyman Demirel Üniversitesi Felsefe Bölümü Dergisi*, 52-53.
- Cevizci, A. (2000). *Felsefe Sözlüğü*. İstanbul: Paradigma.
- Cevizci, A. (2000). *Felsefe Terimleri Sözlüğü*. İstanbul: paradigma.
- Cevizci, A. (2011). *Felsefe Sözlüğü*. İstanbul: Say Yayınları.
- Copleston, F. (2013). *Aristoteles*. (A. Yardımlı, Çev.) İstanbul: İdea.
- Çapak, İ. (2016). Gazali ve Dikkat Çektiği Bazı Meseleler. *Yakın Doğu Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 7-8.

- Çelik, S. (2010). *Bilgi Felsefesi İlkçağ'dan Yeniçağ'a*. İstanbul: Doruk Yayınları.
- Çolak, M. (2013). *Ariatotles*. Ankara: Gönül Yayıncılık.
- Çüçen, A. K. (2004). *Klasik Mantık*. İstanbul: Asa Kitabevi.
- Dürüşken, Ç. (2016). *Antikçağ Felsefesi*. İstanbul: Alfa Felsefe.
- Emiroğlu, İ. (1999). *Ana Hatlarıyla Klasik Mantık*. İstanbul: Asa Kitabevi.
- Erkızan, H. N. (2012). *Aristoteles Yazıları Metafizik ya da "İlk Felsefe" Üzerine*. İstanbul: Sentez Yayıncılık.
- Genel Türkçe Sözlük ve Yazım Klavuzu Çalışma Grubu. (2011). *Türkçe Sözlük*. Ankara.
- Göçmen, D. (2016, 10 06). *"Sokrates Öncesi Felsefe" Kavramı Üzerine*. 09 12, 2019 tarihinde hasankaya.com: <https://www.hasankaya.com/sokrates-oncesi-felsefe-kavrami-uzerine.html> adresinden alındı
- Gökberk, M. (2016). *Felsefe Tarihi*. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Gündoğan, A. O. (2011). *Felsefeye Giriş*. İstanbul: Dem Değerler Eğitimi Merkezi Yayınları.
- Kranz, W. (2014). *Antik Felsefe*. (S. Y. Baydur, Çev.) İstanbul: Cinius-Sosyal Yayınları.
- Kuçuardi, İ. (1997). *Çağın Olayları Arasında*. İstanbul: Ayraç Yayınevi.
- Manfred Buhr- Alfred Kosing. (1999). *Bilimsel Felsefe Sözlüğü*. (V. Bildik, Çev.) İstanbul.
- Öner, N. (1991). *Klasik Mantık*. İstanbul: Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları.
- Özcan, M. (2016). *Aristoteles Felsefesi: Temel Kavramlar ve Görüşler*. Ankara: Bilgesu Yayıncılık.
- Özlem, D. (2012). *Tarih Felsefesi*. İstanbul: Notos Kitap.
- Peters, F. E. (2004). *Antik Yunan Felsefesi Sözlüğü*. (H. Hünler, Çev.) İstanbul: Paradigma Yayınları.
- Platon. (1999). *Devlet*. (S. E.-M. Cimcoz, Çev.) İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

Ross, D. (2011). *Aristoteles*. (A. Arslan, Çev.) İstanbul: Kabalcı Yayıncılık.

Uysal, E. (2016). İslam Düşüncesinde Erken Dönem Kavram Çalışmaları: CÂBİR B. HAYYAN VE KİNDÎ ÖRNEĞİ. *Avrasya Terim Dergisi*, 1-14.

